

Vznik a zánik kalvínskej východoslovenčiny

PÉTER KIRÁLY

Budapest, Németvölgyi út 72/c, H-1124

(Received: 2 February 2006; accepted: 10 March 2006)

Abstract: The author presents the history of a local language. In the 1750s, in Debrecen religious books were printed for the East Slovakian kalvinists living in the North-East part of the Kingdom of Hungary. These books were written in the East Slovakian dialect of the Zemplén county but in Hungarian orthography. This language had been used until 1923. In Slovakia, however, the adherents of the uniform literary Slovakian language, upon the initiative of the Slovakian kalvinist emigrants settled in the USA, gradually forced the East Slovakian kalvinist dialect out of the ecclesiastical use and in 1955 abolished it finally.

Keywords: East Slovakian dialect, Slovakian literary language, Slovakian orthography, Slovakian book printing

1.1. Východoslovenské kalvínske knižky 1750–1923

V roku 1953 v Budapešti bola uverejnená práca P. Királya „A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei“, ktorá pôvodne mala mať titul „Prvý pokus o utvorenie slovenského spisovného jazyka“, ale názov knihy na návrh redaktora bol pozmenený na „Tlačené pamiatky východoslovenského nárečia“.

O východoslovenských kalvínskych knihách J. M. Korabinsky už v r. 1786 uverejnil krátku zprávu: „Banocz, Banowcze, ein schlow(akisches) Dorf im Sempléner Kom(itat), $\frac{3}{4}$ M. von Páldicsfch [Pozdišovce – P. K.] Südwest. Allhier wird die Sotakische [Cotak-] Sprache geredet, welche eine Miſchung von ſchlowakisſchen und ungr(iſchen) Wörtern iſt. Z. B. Pod'me [-dz-] pred Kapuru, hiri halġatowat' [-c]. Laßt uns vor das Thor gehen, um was neues zu hören. Da in dieſer Sprache auch gepredigt wird, ſo werden Kandidaten in derfelben zu Patak [Sárospatak, Blatný Potok] unterrichtet. Auch das Pfalter David und das neue Teſtament ſind in dieſer Sprache ſchon gedruckt worden“ (Korabinsky 30). – Hneď po ňom v r. 1798 Lajos Schedius univ. Prof. v Pešti píše, že mal v rukách

vslk. kalv. knihy: Hlasz 1752, 'Soltári 1752, Radosztz 1758, Agenda 1758 (KNyE 5–6). – Podobne i Juraj (György) Ribay (1800) slovenský filológ poznal tieto kalv. knihy, vyjmúc *Mali catecismus* (KNyE 5). – I ďalší literáti vedeli o vslk. kalv. knižkách, tak J. Dobrovský (1812), M. M. Hodža (1848), S. Czambel (1906), A. Pražák (1922), Ľ. Rizner (1929), V. Vážný (1936), J. Baláž (1942), R. Brtáň (1944), J. Orlovský a A. L. Arany (1947), O. R. Halaga (1947, 1949, 1950), A. Maťašík (1949), P. Király (1949).¹

Zo slovenských literátov sa najpodrobnejšie zaoberal vslk. kalv. knižkami Boris Bálent: Prvý pokus o spisovnú slovenčinu. Literatúra a bibliografia. Turč. Sv. Martin 1945. 1–25 (KNyE 6–8). Z jazykovedcov treba pripomenúť hodnotenie Eugena Paulinyho:² „Východoslovenský spisovný jazyk ... východoslovenskí kalvíni si utvorili spisovný jazyk, ktorého základom bolo zemplínske nárečie. Pravopis bol maďarský. Tento spisovný jazyk trval od polovice XVIII. storočia až do tretieho desaťročia XX. storočia. Vznikol z náboženských potrieb ...“.

Nedávno uverejnil slavista István Udvari (Nyíregyháza) príspevok „K otázke vplyvu kalvínskej slovenskej písomnosti s maďarským pravopisom“,³ v ktorom skúmal možnosť vplyvu vslk. kalv. spisby na jazyk i pravopis urbárov z doby Marie Terézie.

Vslk. kalv. knižná tvorba (1750–1758) bola náboženská, na rozsah neznáma a vydávala sa pre malopočetných vslk. kalvínov (okolo desaťtisíc veriacich a približne dvadcať cirkví). Slk. učitelia napriek tomu pozitívne hodnotia túto lokálnu literatúru. O tom svedčia aj recenzie, ktoré sa objavili po uverejnení článku P. Királya v ÉSR v r. 1949 a po vydaní KNyE v r. 1953.⁴

Kedy vznikla vslk. kalv. literatúra a kto boli jej prví predstavitelia?

Na túto otázku jedným slovom nemožno odpovedať. Najsamprv prehliadneme, čo nám prezradia titulné listy knižiek z r. 1750, 1752 a 1758.

Mali Catechismus... V Debretzenye, Druk: Margitay János. V roku 1750:

¹ P. KIRÁLY, Un essai de créer la langue slovaque littéraire. La littérature calviniste écrite en slovaque oriental: ÉSR 2 (1949) 92–103.

² Eugen PAULINY, Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava 1948. 90.

³ István UDVARI, Ein unbekanntes handschriftliches Denkmal der ostslowakischen Schriftsprache aus dem Jahre 1778. Ein ostslowakisches Mundartdenkmal mit ungarischer Orthographie aus der Zeit von Maria Theresia: StSIH 38 (1993) 247–269; Onž, A magyar helyesírású kálvinista szlovák írásbeliség hatásának kérdéséhez: A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés szlovák nyelvű kéziratok forrásai. Szepes és Zemplén vármegyék. Nyíregyháza 1996. 166–182.

⁴ Por.: VI. ŠMILAUER, Časopis pro Moderní Filologii 33 (1950) 4: 185; R. BRŤÁŇ, Kalvínske hlasy 21 (1950) sept. 30, č. 18; K. HABOVŠIAKOVÁ, Jazykovedný časopis 8 (1954) 3: 191–196; I. KNIEZSA, StSIH 2 (1956) 409–415; Gy. DÉCSY, Die Welt der Slawen 2 (1957) 2: 213–219; R. O. HALAGA, Slávia 36 (1958) 2: 225–248; P. CSÁJ, Jessenius György: Egyháztörténet 1959. 47–75; Onž, Rákóczi András: Kálvinista Szemle (Slovensko), marec–apríl 1960; E. PAULINY, Dejiny spisovnej slovenčiny, I. Bratislava 1966. 83–84: „Kultúrny jazyk na východnom Slovensku“; S. CSANDA, StSIH 28 (1982) 217–228; Št. ŠVAGROVSKÝ, Jazykovedné štúdie 18 (1983) 21–37; R. KRAJČOVIČ, P. ŽIGO, Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava 1992. 88: „Kultúra východoslovenčina“; J. MISTRÍK a kol., Encyklopédia jazykovedy. Bratislava 1993: kalvínske tlače (230), Király Péter (236), Kultúra východoslovenčina ... Kalvínsky „Malý katechismus“ z r. 1750, v ktorom sa po prvý raz uplatnilo normalizované východoslovenské (zemplínske) nárečie (253).

Autor, prekladateľ nie je uvedený, ale sa zdorazňuje, že je „(z uharszkoho) *na nas jezik Szlovenzki* obrátzení“. Anonymný prekladateľ bol pravdepodobne Georgius JESSENIUS, ktorý v r. 1731–1754 bol kazateľom v Bánovciach nad Ondavou (KNyE 50). MC je prekladom maď. Catechismu z r. 1749, vydaného v Debrecíne (KNyE 66). Z jazykového hľadiska zasluhuje pozornosť slovo *jezyk* dvakrát s *-e-* za praslov. **jezykъ*, čo je nárečového pôvodu. Por. Slovník slovenských nárečí, I. Ved. red. Ivor Ripka. Bratislava 1994. 720: *jezyg* bolí (Rochovce, Rožňava), na *jezice* med (Bošáca,

Trenčín), má *jäzig* ako lemeš (Zázrivá, Dolný Kubín); Ján Stanislav, Dejiny slovenského jazyka, I. Bratislava 1958. 380: v južnej časti dolnej Oravy, v strednom Gemeri a čiastočne v severovýchodnom sotáckom nárečí Zemplína za psl. **e* v krátkych slabikách je vždy *ä*; Onž, Pôvod východoslovenských nárečí: Bratislava 9 (1935) 70: *jezyk* sa vyskytuje v nárečí Revúce (gemerská župa); Konštantín Palkovič, Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica 1981: Stredogemerské nárečia ... V Muránskej doline ... južná časť sa odlišuje od Ratkovskej doliny týmito znakmi: ... za *ä* (z *e*) je *e*: breďa, *jezik* (91).

V roku 1620 českí a moravskí protestanti (českí bratia) utrpeli porážku od Habsburgovcov a českých katolíkov a ich časť sa uchýlila v Uhorsku (Skalica, Púchov, Lednica). Avšak nemohli mať samostatné cirkve a preto v r. 1681 navštevovali bohoslužby v kalv. artikulárnom (protestantom povolené) mestečku Réthe (Reca, pri Senci) [Korabinky 1786. 602: Réthe, ein ungr(isches) Dorf im Preßb(urger) Kom(itat) ... mit einer reformirten Artikularkirche]. Nemali ani vlastných kazateľov, ale Čech Jan Valesius v r. 1703 sa stal žiakom kalv. Kolégia v Debrecíne, v r. 1714 už bol kazateľom maď. kalv. cirkvi v Reci, v r. 1725 funguje ako kalv. farár v obci Aranyos (Korabinsky 16: Aranyosch, im Komorner Kom. zwey ungr. Dörfer – Alfchó- und Felfchó-; – 1927–1938. Araňoš na Žitnom Ostrove (M. Majtán, Názvy obcí na Slov. 1972: – 1948: Zlatná na Ostrove, Komárňanská župa). Jeho podporou v r. 1733 Georgius Jessenius sa stal žiakom debrecínskeho kalv. Kolégia. V r. 1736 Valesius Jessenia vysvätil za kňaza a v tom istom roku Georgius Jessenius sa stal kazateľom českej túlavej cirkvi v Reci: „Anno 1736 die 25 junii Reverendus Dominus Georgius Jessenius ad instantiam Vagabundae Ecclesiae Bohemicae in templo Rétheiensi ordinatus est“ (KNyE 48–49) [Vagabundae vid' Franciscus Wagner, Universae Phraseologiae Latinae Corpus. Tyrnaviae, 1750 (1220): *Vagus*, *a*, *um*: Bujdosó, vándorló, orfágjáró ... tulavý, tulák, neltály na gednom mjltě, fém i tam bludicý.]

Jessenius v r. 1740 bohoslužbu vykonával v obci Kiskér [Korabinsky 296: Kér ... Kifch-Kér, Kiar, ein ungr. Dorf im Honter Kom. ... I M(ill) v(ön) Lewa

S<üdo>(st)] pre okolitých česko-moravských bratov, tam ho župný slúžny preveroval a Miestodržiteľská rada na základe hlásenia obdržaného od župy – obvinením šírenia novej náboženskej sekty – nariadila, aby Joannes Valesius, Franciscus Csokovaý a Georgius Jeszenius boli zatknutí a zavezení „in arcem Posoniemsem“ [Pozsony/Prešporok/Bratislava] (KNyE 49): 12. júla 1740: „Dilectionis et Fidelitatum V<estr>arum Literas die 22° praeteriti Mensis Junij emanatas, cum submissis de Ecclesiae Bohemicae, Vagae sic dictae Hominibus, eorundemque Origine, ac Conventiculis in Comitatibus Posoniensi et Hontensi peracti Inquisitionibus benigne percepimus, ac ex tenore illarum, qualiter Joannem Valesius, Franciscum Csokovaý, Georgium Jeszenius Authores nempe et memoratae novae in Regno Sectae Promotores incaptivandos esse censeant, intelleximus ...“; 5. aug. 1740: „... Joannem Anthonium Valesium, Franciscum Csokovaý et Georgium Jeszenius, velut Ecclesiae Bohemicae Vagae sic dictae, et in hocce Regno Hungariae Apostolico novae sectae Auctores, et Promothores comprehendendos et in Arcem Posoniemsem deducendos fore“ (KNyE 49).

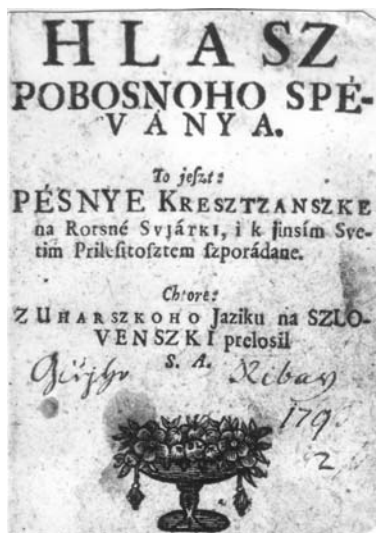
Valesius toho času bol farárom v obci Aranyos a seniorom komárňanského reformovaného dištriktu, kým Csokovaý bol farárom v obci Apáczsakállos (Opatovský Sokolec, okres Komárno). Valesius bol zajatý drábmami komárňanskej župy, ale Csokovaýho a Jessenia nemohli nájsť; 2 apr. 1740. a 20. sept.: „Vice Comes Comaromiensis Co<mita>tus rescribit, quod Impostorum authorem Joannem Valesius, non obstante Incolarum Ocsajensium [Korabinsky 500: *Olc/cha*, gewöhnlich *Nemefch-Olc/cha*, ein ungr. Dorf im Komorner Kom. 2 M. von Komorn; Helységnevtár 1907. 749: *Nemesócsa*; Malý soznam obcí na Slovensku, 1948: Zemianska Olča, okr. Komárno] oppositione comprehendi, et ad Praesidium Comaromiense deduci curaverit; Franciscum Csokovaý autem proxime exquiri, et si possibile foret, comprehendi faciet; de Jeszeny Habitatione denum nihil certi scitur“ (KNyE 50). Jessenia pravda nemohli nájsť, lebo on sa rýchlo odobral na východ a v r. 1741 už bol kazateľom v zemplínskej obci, Bánovce nad Ondavou (KNyE 50).

A teraz vráťme sa k tvaru *jezik*. V nárečí Bánoviec, Málčíc a Milhostova za nosovku *ę* v krátkych polohách stratávame *e*. Tak je to aj v knižkách vydaných v Debrecíne v r. 1750, 1752 a 1758. Por. Mali Catechismus, 1750: u *jeziku* (< *język*), na *jezik* (titulný list), u *jeziku* 11, *zjezikom* 16 – ale: *Zjazikom* 14, čo je výpožička z evanjelickej českobratskej literatúry; *Tsesztz* (< psl. *čęstb*) 2, 3, 9; *svetosztz* (< *święt*) 2, *Sveti* 4, od ... *Svetoho* 4, 6, 9, 12; *stsesztzé i nyestsesztzé* 5 (< psl. *świętstje*); *pametz* (< *pamięt*) 9; *Dzesetz* (< *deset*) 14 (KNyE 185–186); – Hlász, S<patzay> A<ndreas>, 1752: *jezik* 0 – ale z *Jaziku* (titulný list), *jasik* 8, *jaziki* 77, 80, 132, *jazikov* 79, *Jazik* 109; *pametz* 3, 79; *Svetomu* 2, 132, *Svetosztz* 2, *Sveti* 8, 9 ...133; *se Asg* (< *sę*) 9, 11, 15; *tze Asg* (< *tę*) 108, 114; *obreduje* 8, *U ... redoch* (< *red*) 67 (KNyE 186); – Svetého Dávida, 1752: *jezika*, pod ... *jezikom* 20, 23, 26, *jezik*, *jeziki* 23, 335; – ale: *Jazikóm* Isg 78, 172, na ... *jazik* titulný list, 45, 75, 80, 85, 131, *Jazika* 36 (tu už prevláda z ev. kníh prevzatá obmena na *-a-*); *Svetoho* (titulný list); *redom* Isg 15, *redu* Gsg 276; *zpenyesmi* Isg 27 (< psl. *pędz*); *hlyedaj* imp. 75 (< psl. *ględ*); *tseské* 87 (< psl. *tężk*);

dzesetz 221; – Radosztz, 1758: jezik 0 – ale Jazik 1; svetá Nsg 3, 17, sveti 3, 46, 52, 70, svete 4, Svetoho 21, svetim 97, svetosztz 39 – ale szvatye adv. 20, 89, szvatima 4, szvati, szvati 7, 18, 20, 26, 57, szvateho 16 (prevzaté z ev./česko-bratských kníh); tze Asg 17, 20, 93; tseskú Asg (< težbka) 22; vetzėj (< vėtje), najvetzej adv 39 a na poslednej strane; – A g e n d a, s. d.: jezik 0 –ale v ... Jaziku 1; sveti 3, 9, 30, Svetoho 4, 5, svete 4, posvetzitz 3 – ale szvátosztz 3, 6, szvatoho 5, szvatim 32; po tseskej 25; na pametz 30 (KNyE 186–187).

Z uvedeného materiálu jasne vysvitá, že Georg. Jessenius tvar *jezik* nemusel si osvojiť niekde v západnej alebo strednej časti slk. jazykovej oblasti, keďže tento tvar si našiel u vslk. kalvínov.

Hlasz posobnoho spévanya ... S. A. V Debretzenye ... 1752:

Meno prekladateľa tu je uvedené: S(pátzai) A(ndrás). Károly Böszörményi malčický ref. farár v r. 1881 píše: o mieste a roku narodenia ako aj o školení Andreja Spátzai/yho nenašiel žiadne údaje a ani taká rodina v ich okolí nie je známa (KNyE 44). O jeho pastoračnej činnosti nájdeme záznam od Georg. Jessenia v malčickej matrikule ref. cirkvi: „1743. András Spátzai, Migleszino [Korabinsky 412: *Migleß, Migleßow*, ein schlow(akisches) Dorf im Sempl(iner) Kom(itat), ¼ M(ill) von Terebes [Trebišov] N(ord)-w(est); v r. 1948: Milhostov] huc adventus, qui 11 annos dum complevisset coactus est a venerab(ile) Tractu transire Banotzinum [Bánovce nad Ondavou]. Podľa toho Spátzay pred r. 1743 v Miglešove, v r. 1743–1754

v Malčiciach, potom v Bánovciach a nakoniec vo Fišari [Füzesér] bol farárom (KNyE 44).

Andrej Spátzay [Špácay] podľa vlastného podpisu v Debrecíne meno si písal vo forme *Spácay* (KNyE 45). Rodinné meno *Spácztay* poukazuje na pôvod z mestečka *Spatzay*, *Spatzing*, *Spačince*, ein schlow(akisches) Marktflecken im Preßb(uger) Kom(itat) 1 M(ill) von Tirnau [Trnava, Nagyszombat]: Korabinsky 728. – Bola to mnohovetevná zemanská rodina, ktorá žila nie len v bratislavskej, ale aj v trenčianskej, nitrianskej a šarišskej župe. V Šariši ako zemanania sú registrovaní od 16. stor.: Martin v r. 1572; Ján v r. 1681, 1683, 1685; Michal v r. 1709, 1714, 1732, 1756, 1770; Juraj v r. 1737, 1754; pozdejšie, v r. 1819, sú medzi nimi i gréckokatolíckeho vyznania (KNyE 45).

Historik Anton Semeš (Bratislava) mi prislal neznámy výpis z protokolu: „minister Calvinicola Andreas Spácztay 27 Junii ad oppidum Ungvár de rebus necessariis a Nobis examinatus, qui ex Rutheno apostasse dicitur, usurpat iurisdictionem etiam in catholicos, et Lutheranos eos sepeliendo, copulando, bap-

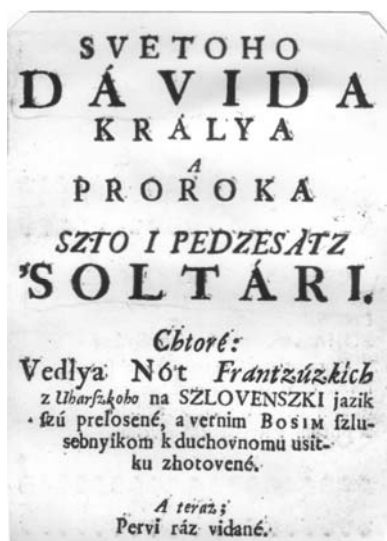
zando: Macza. Protocollum Canonicae Visitationis, 1749. Districtus Homonen-sis. Archiepiscopus Agriensis Franciscus Barkóczy.“ (p. 41^a). A. Spácay podľa protokolu bol apostata, odpadlík od rusínskej (grkat.) viery, v r. 1749 v Malčiciach bol kalvínsky farár, kde žilo 31 katolíkov, 71 grkat., 53 kalvínov a 24 luteránov (A. Semeš).

V grkat. matrikule obce Királynépe od r. 1819 sú uvedení Spat/czayovci [Korabinsky 303: *Királynép, Králowce*, im Abaujwarer Kom(itat), an den Schároſcher Gránzen. l(inks) am Toriſafl(uß). 1 ½ M(ill) von Kaſchau N(ord)o(st)]. Obec patrila síce do abovskej župy, ale ležala už na okraji župy ſariſskej. Poloha dediny totiž, v prípade že Spacayovci skutočne pochádzali z tejto osady, mohla by slúžiť vysvetlením na to, prečo v knižke *Hlasz* sa vyskytujú i abovsko-ſariſské jazykové prvky (KNyE 45–46).

Poznámky o jazyku titulného listu: *na Svjátki*: v južnom Zemplíne sa používa slovo *ſveto* (P. Király: Malčice; O. R. Halaga: Východoslovenský slovník II. 2002. 1003), ale známe je aj *ſviatok* (Halaga II. 1003: *ſviatĕk* ‘ſveto’; Ferd. Buffa, Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. 1953. 219: *ſveto* ‘sviatok’, *ſvecic*; plurál *ſveta/ſvjatki*; Malčice, 1917: natim szlávnim *svjatku*); Fr. Wagner, Universæ Phraseologiæ ... 1750: Feriæ, ůnnep, Feyertag, *ſwátkowé*; Chr. Cellarii ... Liber 525: a Matthia Belio, 1777. 180: Feriæ, der Feyertag, Innep, *Swátek*; 186: Fectum, der Feyertag, Innep, *Swátek*; Palkowitsch II. 2299: *Swatek*, Feyertag, ... *ſwátkowé* Feyertáge; Štefan Jančovič, Slovník I. 1848. 415: ůnnep, *svjatok*; II. 1848. 313: *Svjatok* ůnnep; – *k jinším Svetim Prilefítóſztem ſzporádane*: *k* v zemplínskom cotáckom nárečí je *gu*; *jinším*: z psl. *inъ*, začiatkové *-j-* je charakterické pre češtinu (V. Machek, Etym. slovník 1957. 180); *Svetim*: vslk. forma; *Prilefítóſztem*: vplyv knižného jazyka, vslk. by malo byť *-tzom* (-com); *ſzporádane*: vplyv knižného jazyka, por. Palkowitsch II. 2216: *Spořádám, ſpořádati*, ordnen; – z *Uharszkoho Jaziku*: hlásková podoba na *-a-* (takisto vo všetkých debrecínskych knihách: Mali Catechismus, 1750: *na uharſzki*; Sveteho Dávida, 1752: z *Uharſzkoho*; Radosztz, 1758: z *Uharszkoho*; Agenda s. d.: *V Uharszkem*) v slovenčine je neznáma (por. tur. *onogur* > psl. *ogъrъ* > r. *ugor*, ukr. *uhor*, pol. *w-ęgier*, č. *uher*, slk. *uhor*, *uher*, sln. *v-oger*, chrv. *ugar*, srb. *ugar*, bulh. *ъгър*; vid’ J. Melich, A honfoglaláskori Magyarország. 1925–1927. 13). Z toho vidieť, že variant na *-a-*, presnejšie na *-ga-* je známy jedine u Chorvátov a Srbov, ale je záhadou, že z toho ako vznikol tvar *uhar*–? U Slovákov totiž sú známe jedine varianty *uher*– a *uhor*– (por. J. A. Comenii, Orbis sensualium pictus. 1685. 223: Hungaria, Hungarn, Magyar Orfzág, *Vherſke* Kralowftwj; 33: cucumeres, die Gurken, az ugorkák, wokurky, *uherky*; G. Palkowitsch II. 2480: *Vher* sl(ovenice) *Vhor* ... aus *u hory*?, ein Ungar, Unger, Hungarus, Ungarus. Anm(erkung): *Vhor* iſt älter, als *Vher*; – Ján Doruľa, Tri kapitoly ... Bratislava 1993. 65–68: 1784–1790: reč natco mluví *uhersku*; 1785: z *uherskeg* zeme; 1786: howory *uhersky*; barzeg Slowak gak *Uher*; *uherske* ſaty nosy; w *Uherkeg* ... zemy; 1787: po *uhersky* se nosy; po *uhersky* oblečeny; 1788:

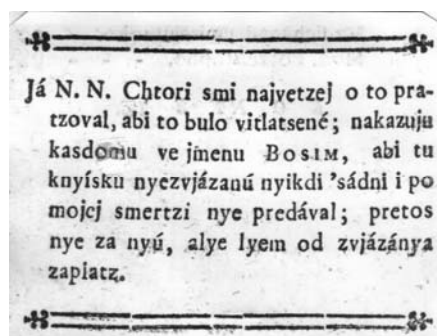
mluwi *uhersky*; – v knižných publikáciach Budínskej univerzitnej tlačiarne z r. 1777–1848:⁵ w *Vherské* 1780; w *Uherské* 1780; w Dědinách Kralowstw *Vherského* 1780, 1801, 1823; w Králowstw *Vherskem* 1782, 1813, 1823; w *Vherskem* Králowstw 1798, 1821, 1823; A. Bernolák, *Slowár ... uherskí* 1825–1827; Ján Kollár, ... Pjsně swětské Slowáků w *Uhrách* 1834; – Šť. Jančovič, *Slovník I.* 1848: Magyar, *uhor*, maďar; *uhorskí*, maďarsky; Magyarfalva, *Uhorská-Ves* (Liptó m.); *Uhor* magyareMBER; *Uhorčina* magyarnyelv; *uhorskí*, á, *uo* magyar.

Svetoho Dávida ... 'Soltári ... V Debretzinye, 1752:

V texte titulného listu vslk. prvky sú: *Svetoho*, *pedzesátz*, *pervi* ráz. Meno prekladateľa nie je uvedené, ale výraz *'Soltári ... řzú prelošené, zhotovené, vidané* svedčí o tom, že prekladatelia boli viacerí. Zdá sa, že prekladateľom prozaických kníh bol Georg. Jessenius a veršovaných A. Spátzay. Sámuel Liszkay, *Pisznye Pobo'sne* 1824, zaznamenal: Spátzay András ... *Pisznye szvatetsnye szam* preložsil, a *Zsálmi Davidovo, us zo sztrani prelozsene*, do lepšieho poradku prinýis (KNyE 41).

Radosztz sertza pobosnoho. To jeřzt: Modlidbi, V Debretzénye, 1758:

Vslk. prvky: *Radosztz sertza pobosnoho*, *Tédzeny*, z ... *radofřtzu*, *vetsnomu*, z ... *Kazatzelov*, *vitlatsitz* dal. Prvky knižného jazyka: *Modlidbi* (-lyi-), *Vetserne* (-a-), z ... *Kazatzelov* ... *Uhrov* a *Szlovákov* (-och), *od inud*, *zebral* (-o-).

Záverečné slová anonymného prekladateľa na poslednej strane knižky „*Radosztz*“ z jazykového hľadiska majú aj vslk. ráz:

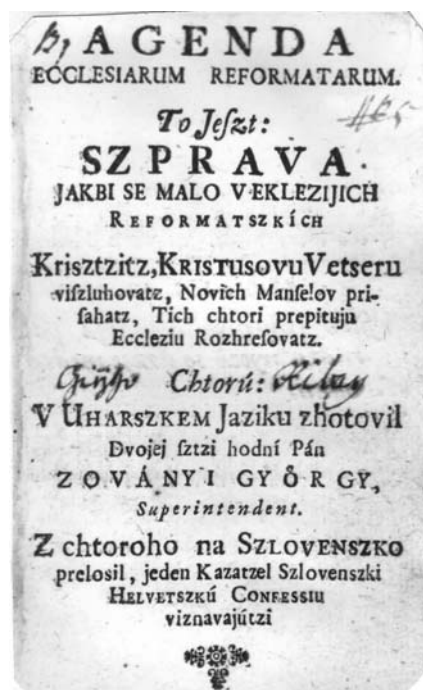
Čhtori smi najvetzej ... abi bulo ... kasdomu ... po smertzi, lyem ... zaplatz; knižné prvky: *ve jmenu*, *'sádni*, *pretos*.

⁵ KIRÁLY P., A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai. Nyíregyháza 2003. 632–634.

Výrok, že N. N. sa najviac staral o to, aby tá knižka „to bulo vitlatsené“, zodpovedá skutočnosti. V Rationes Typographicae debrecínskej tlačiarne sa nachádza záznam o tom, že „Rf. 36. Xr. 40 Melly Pénzeket a Máztai Rf. Tóth Anya Sz. Egy-Ház Prédikátorától T. Jessenius György Úr-tól 400. Imádságos Konyvek' kiszedése és Nyomtatása árrába Percipáltam“ [tlačiareň od G. Jessenia, kazateľa malčickej slk. ref. cirkvi na vytlačenie 400 exemplárov modlitebných knižiek prevzala 36 rýnskych zlatiek]. Knižka bola vytlačená „sz pomotzu [oferou] verných Uhrov a Szlovákov“. Na 90. strane sa nachádza veršík „Dzekoványé za vikúpenye“, autor je S. A. (Spáczay A.) (KNyE 42).

Agenda Ecclesiarum Reformatarum. To Jests: Szprava ... s. l., s. d.:

Agenda je preklad maď. napísanej práce Györgya Zoványiho (Georgius/Juraj) superintendenta (ref. cirkevný hodnostár dištriktu, dnešný biskup), ktorá vyšla v r. 1733 v Claudiopoli (Kolozsvár/Cluj): O Krisztu 3–8, O Vetseri Kriszta Pána 8–21, O Prisahanyu Novich Manselov 21–28, O Roszhresenyu tich chtoré Ekléziu prepituju 28–31. Sú v nej aj samostatné časti: Tu zejdzi z Kazatzelnyitze a reknyi 14–15, Posvetzené Chleba 15–16, Pri rozdavanyu rikaj 16–17, Posvetzenyé Kalicha 17–18, Pri rozdavanyu kalicha 18); Pieseň „Péseny Ranná Jako: 'Solt. 130: O Szlunko spravvednosztzi“ je prevzatá z ev. kancionálu „Cithara Sanctorum. Pjfně Duchownj ... od Giřjka Tranowského: Pjfně Rannj...“ N° 693 „O flunce špravedlnosti“ (Kszlk 71–72).

Meno prekladateľa nie je uvedené, len stručne „jeden Kazatzel Szlovenszki Helvetszkü Confessiu viznavajúti“, to bol pravdepodobne Georg. Jessenius. Podobné označenie možno čítať i na titulnom liste „Radosztz“-i: „Jeden z Reformátzskich Kazatzelov ... na Szlovenszki Jazik prelosil“.

Vslk. zemplínske prvky v jazyku titulného listu: *se*, *Krisztzitz* (v Malčiciach: *kerscic*, podobne *Buffa*, Bard. 168), *viszluhovatz*, *prisahatz*, *chtori*, *prepituju* (Malčice i *Buffa*, Bard. 205 ‘odprosiť’), *Rozhresovatz*, *isztzi*, *Z chtoroho* (tak v Malčiciach), *Kazatzel*; knižné prvky: v eklezijach (Malčice: *-joch*), *V Uhar-szkem* (Malčice: *-im*); v texte Agendy: *reknyi*, *rikaj* (prvé je známe v Malčiciach: *reku*, por. bt ja *reku*, *řku*: Kálal, Slovenský slovník 1923. 569; – druhé je z čes. *řici*, *říkati*; udomácnilo sa i v jazyku čabianskych evanjelikov na Dolnej zemi, vid’ Št. Jančovič, Slovník I. 1848. 265: *Rikam*, *Rjekam* ‘mondogat’).

Z horeuvedených vysvitá, že prví známi prekladatelia vslk. zemplínskych kalv. kníh boli Georgius Jessenius (člen českobratskej cirkvi) a András Spáczay (neznámeho pôvodu). Obaja si dobre osvojili miestne zemplínske nárečie. Popri nich však boli aj iní anonýmni literáti, ktorí sa zúčastnili na tejto prekladateľskej práci. Ba čo viac, časť žaltárov už skôr bola preložená do východoslovenčiny.

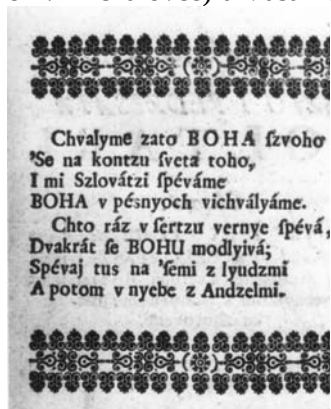
Na potvrdenie tohoto por.: Sámuel Liskay v predslove svojho spevníka (*Pisnye Pobo'sne*, Sárospatak 1824) píše, že časť žalmov už bola preložená vtedy, keď András Spáczay okolo r. 1750 ich chcel do slovenčiny preložiť. Károly Böszörményi malčický ref. farár v r. 1881 a Mihály Péter ref. duchovný v Sečovciach v r. 1913 (KNyE 6–7) zastupovali názor, že kalvínski farári pre bohoslužebné potreby mali k dispozícii agendy, modlitby, piesne pohrebné atď., ktoré buďto prevzali zo slk. (ev.) vydaní, alebo preložili z maď. (KNyE 40). Že takáto prax už pred r. 1750 skutočne jestvovala, dôkazom toho je pohrebná reč Istvána Bányaiho z r. 1754 nad Andrásom Rákótzim, v ktorej pripomenul, že zosnulý do slovenčiny preložil žalmy Dávidové: „az ő [Rákótzí András] hijjában való ... esztendeinek napjaiban egyéb Eletebéli tselekedeti között, Istenhez való szeretetit, kegyességet azzal is bizonyította, hogy ő ama buzgó Lelkü Szent Dávid gyönyörűséges *Enekeit Tot nyelvre versekkel fordította* még pedig igen ékesen, a' mint az ezekhez értő emberekül értettem.⁶ – O tejto udalosti sa zmienil i Iván Nagy (Magyarország családai czimerekkel ... IX. Pest 1862) v súvislosti s tým, že kalvínski kazatelia István Bányai a András Sziráky zo Sátoraljaujhely-a (Nové Mesto pod Šiatrom) boli potrestaní preto, že András-a Rákótzího v r. 1754 pochovali *Rákócson* (v Rakovci nad Ondavou) loco non articulari. Smrťou Morvai Rákótzí Rákótzí András-a (Andreja Rákótzího z Rakovca i Moravjan) vymrela táto vetva rodu Rákóczyovcov (605);⁷ – Korabinsky 1786: *Rákócş*, *Rakowecz*: ein schlow<akisches> schönes Dorf im Sempl<iner> Kom<itat>, l<iegt> an der Onda-

⁶ BÁNYAI István, Az élet rövid volta. Halotti Oratio néhai T(ekintetes) N(emes) N(em)zetes és Vitezlő Morvai Rákótzí Rákótzí András ... felett 1754. – Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tára: Quart Hung(arica) 377, str. 31 (KNyE 40).

⁷ Pozri i Antonius SZIRMAY, Notitia topographica politica inclity cottus Zempliniensis. Buda-Pest 1803. § 130, 131.

wa $\frac{3}{4}$ M(ille) von Nagy-Mihály (Michalovce) W(est) (595); – *Morwa, Morowjani*: ein schlow. Dorf im Sempl. Kom. $\frac{1}{4}$ M. von Wáschárhely (Trhovište) N(ord) und $\frac{1}{4}$ M. von Pasditsch (Pozdišovce) W(est) an der Tapoly (Topľa) und Ondawa (428); – od r. 1948 Moravany, vo výslovnosti miestnych obyvateľov *Murovjani*.

Momenty, ktoré viedli k utvoreniu vslk. zemplínskej kalv. písomnosti sú viac-menej známe. Visitationes cirkevných vrchností (por. István Miskolczi Csulyak senior reformovaného zemplínskeho dištriktu, 1629–1645, vid' KNyE 28) svedčia o tom, že zemplínski kalv. poddaní požiadovali si bohoslužby v slk. reči, tak v r. 1629 Miglešov (Migléc), 1632 i 1738 Hriadky (Gerenda), 1724 Bežovce (Bező) i 1740 Svinica (Petőszinnye) (KNyE 22). Vid' aj v ďalších župách, kde niekedy údaje sa vzťahujú na evanjelikov: 1640. candidatus est ... ad diaconatum Markus Falva (Markušovce) in Comitatu Scepusiensi *Johannes Ratagius* [Rataj] *Bohemus* lingua *Sclavonica* suis concionaturus; – 1618: Nagy-mihály: *Magiar, Toot* Praedicator Szokot lenni ott ... Az *Tót* praedicator az filiákra kimegyen [v Michalovciach je maď. i slk. kazateľ, slk. navštevuje i filiálky] (KNyE 29); – 1629: Miglész (Meglišov, Milhostov, okr. Trebišov): Az miglésziek két nyelven, *magyar* és *tót* nyelven tudó prédikátort kívánnak [obyvatelia M. si žiadajú kazateľa, ktorý vie maď. i slk.]; – 1632: Gálszécs (Sečovce, okr. Trebišov): Pastor: Joh. Kassai, Collega: Albertus *Bohemus*, Rector: Greg. Szécskereszturi: ... Quoniam Eccl(esi)a Gerendaiensis (Gerenda, Hriadky, okr. Trebišov) est Filialis Eccl(esi)ae Galszetsiensis, ... cum vero pastor non callet idioma *Sclavonicum*, permissione eiusdem Minister Miglesiensis (Meglišov) ibidem concionari lingua *Sclavonica* foret (KNyE 30); – 1707: Tusa (Tušice, okr. Trebišov): Thussa, *Sclavonica* et *Ungarica* lingua concionatur Ministri (KNyE 31); – 1724: Bező (Bežovce, okr. Sobrance): obyvatelia požadujú od visitátorov, aby kazateľ jedenkrát v týždni aj po slk. sa modlil (*szlovákul* is); – 1759. Bánóc (Bánovce, okr. Michalovce) a Vásárhely (Trhovište, okr. Michalovce): (ministerium) manere

fecerunt hac conditione, mane *Sclavonice*, vespera ... *Hungarice* concionetur; 1767: *Sclavonicam* Ecclesiam Bánócziensem; – 1763: Málca (Malčice, okr. Michalovce): a Parte Ministri sui Ecclesiae glorie resonat. *Sclavi* tamen hoc in gravamine habent, quod pro uno *Hungaro* debeat concionari Sanctam oblationem priorum ratione (*hungarice*) [Slováci, obyvatelia M. sa sťažujú preto, že podľa tamojšieho zvyku i pre jedného Maďara (zemepána) sa v maďarčine má odbavovať bohoslužba]; 1767: Ecclesiam *Sclavonicam* Mátzaiensem (KNyE 31); atď.

Jednoznačným vyjadrením toho, že etnicko-jazyková identita vslk. kalvínov sa zosilnila, je veršík malčického farára Spáczaya (1743–1754), vytlačený na rubnej strane titulného listu knižky „Hlasz“ (1752): „Chvalymé zato BOHA fzvoho / 'Se na kontzu sveta toho, / I mi Szlovátzi

íspéváme / Boha v pésnyoch vichvályáme.“ (KNyE 22–23, 44). Z toho vysvitá, že i Spátzay sa považoval za Slováka.

Nebolo dosť kazateľov a učiteľov. Potreba bola vyškoliť novú generáciu. Už J. A. Comenius svoju pedagogickú činnosť v Sárospataku (Blatnom Potoku, Zemplínska župa) prijal s podmienkou (1650–1654), aby moravskí žiaci v alumneu bezplatne boli vyškolení (néhány morva tanuló ingyen tartásban részesüljön) (KNyE 35); Géza Kúr (1937) dosvedčil, že i pozdejšie, v r. 1781 sa tam viacerí takí učili, ktorí pochádzali zo slk. obcí (tamže).

Predstavitelia ref. cirkví v Uhorsku sa snažili dosiahnuť to (vo veci ich sťažností boli na audencii i u panovníčky Márie Terézie), aby odobraté kostoly a cirkevné pozemky im boli vrátené, aby mali svojich kazateľov a svobodne mohli vyznávať svoju vieru. Por. Márton Csáji superintendent v r. 1743 dáva inštrukcie pre ref. farárov o tom, že ako sa majú spravovať pri návšteve katolíckych visitátorov v ich cirkvi: „hogy a' Cseh és Tót Papok mint viseljék magokat“, a akby nemali ešte slk. modlitebné knihy, aby sa súrne o to postarali (KNyE 14–17). – Ábrahám Vay hlavný kurátor potisského dištriktu v r. 1740 konštatujúc to, že viac cirkví utratili preto, lebo nemali kazateľov, ktorí by boli vedeli po slovensky („Sok Ecclesiákat és községet vesztvén mi el avaris, hogy nem is vólt az ki nékiek Tótul praedicallyon“), rozhodol sa, že pomocou alumnií (výchovných domovov) vyškolí mladých pre potreby slk. cirkví (KNyE 37–38).

I sami veriaci kalvíni svojimi ofermi prispeli k tomu, že ich knižky boli vytlačené (por. „Radosztz“ 1758: „Íz pomotzou verních Uhrov (Maďarov) a Slovákov“).

Medzitým nastali nečakané udalosti, dôsledkom čoho sa znížil počet kazateľov. Vznikli sociálne nepokoje i vzbúry v strednej časti Zemplína v r. 1632, 1697 i pozdejšie v r. 1831 (KNyE 21–22). Následkom výbuchu epidémie (moru) v r. 1710 i 1739 v užskej župe (Ung) viacerí kazatelia zomreli (KNyE 33).

Tolerančný patent Josefa II. v r. 1731 umožnil českobratským exulantom, aby sa vrátili do Čiech. Z týchto exulantov však už málo kto žil. Ale ich potomkovia – a s nimi i maďarskí kazatelia a učelia – sa odobrali do Čiech a na Moravu, aby tam pomáhali vo výstavbe českobratskej cirkvi. Takí to boli: Ferenc Kovács (narodený v Bánovciach nad Ondavou) v r. 1782 z Nižnej Kamenice (Alsókemenec, abovská župa – Korabinsky 295); Pál Schlachta (českého pôvodu) v r. 1782 z Bánoviec nad Ondavou; Joel Jessenius (syn Georg. Jessenia, od r. 1770 farár v Malčiciach) v r. 1782 z Rešty (maď. Reste, slk. Rešta, od r. 1948 Rešica) (KNyE 50, 73); Pál Szentmartony v r. 1782 z Lúčok (Lucska, okr. Michalovce, zemplínska župa); István Vásárhelyi v r. 1784 z Bánoviec nad Ondavou (kde bol učiteľom, narodený v Sečovciach); János Bunyitai z Miglešova (KNyE 73).

Pravdepodobne ako posledný potomok česko-moravských exulantov, Pál Slahta/Schlachta, si zapísal meno v dejinách zemplínskej vslk. kalv. spisby tým, že v r. 1778 preložil maď. „Könyörgés“ (orodovanie) do slovenčiny. Je to krátky rukopis zachovaný v archíve Potiskej ref. cirkvi „Horlyiva Modlyidba pre Najjasznyejsi Ausztriatzki Dom, tomuto za triumph i pokoj nasěj 'semi i országu“.

Vznik tejto modlitby súvisel s tým, že Habsburgovec Jozef II. v r. 1777 obsadil Bavorsko, vzniklo válečné napätie a modlitba je úfanie o mier. Jej maď. text zostavil István Bents, ref. kazateľ v Oboríne (maď. Abara, 5 km južne od Malčíc) a do slovenčiny pre potreby vslk. kalv. cirkví v r. 1778 preložil Pál Slachta, kazateľ v Bánovciach nad Ondavou: „Tiszteletes Slahta Pál Uram Banotzi Predikátor fordította“. Text tejto modlitby uverejnil István Udvari.⁸ Pravopis je maď. a jazyk je ten istý zemplínsky, ktorý je charakteristický napr. i pre knižku „Radosztz“ z r. 1758.

Vydávanie maď. nábožných knížiek pre debrecínsku tlačiareň prinášalo zisk, ale kedy *Mali Catechismus* 1750 a *'Soltári* 1752 zostali na sklade, tlačiareň odstúpila od vydávania vslk. kalv. knížiek. Georg Jesssenius preto sám si musel pozbierať ofery na vydanie *Radosztz*-i 1758 a *Agendy* (KNyE 61–62).

Knižky vydané v r. 1750–1758 časom boli rozobraté, tak napr. senát mesta Debrecína v r. 1767 z 1.000 vytlačených exemplárov Malého catechismu 200 daroval vslk. kalv. cirkvám (KNyE 73). Treba bolo sa postarať o náhradu a tak sa začali vydávať nové (s maď. pravopisom a vo vslk. nárečí) respektive prepracované knižky. Por.: 813. „Kraticske uvedzenye k poznávanyu pravdi i povinnosztzi nabozsensztva kresztianszkého ... Pre totu *szlovenszku* mladezs pripravené ... o pocsátku rozsirenyu, a rozlucsnych premenkoh nabozsensztvá, od sztvorenya sveta pomerkovanych pozbirané. V roku 1813, 48 p. [Sárospatak]. Nemenovaný autor je Sámuel Liszkay, narodený v r. 1762 v Magyarizsép/Uhorský Žipov [Korabinsky 264: Ifchép, zwey Dörfer im Sempliner Komitat, 1. Magyar-Ifchép, *Vher/ký*-Žipov ein rußnakischer Ort ½ Mille von Terebetch Südwest, od r. 1948 Nižný Žipov]. Kazateľom bol v r. 1782–99 v Malčiciach, ... od r. 1810 „Farar Oborinszkoho Zboru, Ungvarszki i Zemplinszki Esperes“ (KNyE 74–75); – 1813: Kraticske ucsenye potrebnyejssich pravdi i povinnosztzi kresztianiszkich pre drobnich dzetzi na franczuszkim jazyku zhotovené szkerze Dr. H. Daniela Superville Kazatzela szlová Bozsiho v Rotterdamu. Vedlye uharszkoho vikládu Dr H. P. Jozefa Sebők [Rövid summája ... Kassa/Košice, 1790], s. l. [Sárospatak], 55 p.; – Liszkayovo autorstvo dosvedčuje jeho list z r. 1820: ešte v r. 1812 som pripravil a preložil (a *Tót Eklésiák számára ... készítettett ... és tót nyelvre fordítottatt*) (KNyE 74–75).

V roku 1824 v Sárospataku bola vydaná prepracovaná verzia spevníka z r. 1752 (*'Soltári*): „Ku obetznej szluzsbe boszkej szporadane Pisznye Pobo'sne z piseny znovu vidanich Czirkvi Uherszkej, vedlye Helvetitzkeho Voznánya naprávenej vibrane, a na *Szlovenszki* Jazik prelozené, ku uzsitku Tich Kresztanû, kteri na hornyim Kraju Szlávnej Uherszkej Krajini, vedlye naridzenya tehotezs viznánya, *Szlovenszkim* Jazikom Boszku szluzsbu vikonávaju. V S(áros) Potoku, Vitlatsil nakladem Obetznim Andreas Nádaskay. 1824.“ Autor tejto prvej časti na

⁸ I. UDVARI, Ein unbekanntes handschriftliches Denkmal der ostslowakischen Schriftspache aus dem Jahre 1778: StSIH 38 (1993) 247–269; Onže, A magyar helyesírású kálvinista szlovák írásbeliség hatásának kérdéséhez; Onže, A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés szlovák nyelvű kéziratok forrásai. Szepes és Zemplén vármegyék. Nyíregyháza 1996. 166–182.

koncu Predslovu tak sa označuje: „S(ámuel) L(iszkay) F(arar) O(borinszkoho) Z(boru), U(ngvarszki) a Z(emplinszki) Esp(eres)“; v druhej časti tejto knižky sú „Pisnye zo szto i pedzesát zsálmoch szvateho Dávida králya i proroka vibráne, ktere ... pri Obetznej Szlu'sbe boszkej ... mo'su se spivázt.“ s.l. s.a. S. Liskay v tomto Predslove takto odôvodňuje prepracované vydanie Spevníka: exempláre starého z r. 1752 sotva kde bolo možné nájsť a pritom treba bolo obnoviť novšími piesňami (KNyE 75).⁹

Sámuel Liskay v svojom obežníku z r. 1823 i 1824 oznamuje, že u Nádas-kaya v Sárospataku budú vytlačene knižky „Tóth Könyörgés“ (Slovenský modlitebník) i Halotti Énekek (Pohrebné piesne) (tamže). O vydávaní pobožných knižiek v slovenčine S. Liskay tak sa vyjadruje: „Származásra nézve én ugyan nem vagyok szlovák“ (ja síce nie som slovenského pôvodu), ale predsa veľmi som chcel ešte viac cirkevných knižiek zostaviť v slovenskom jazyku (*szlovák nyelven*). Ak by Pán Boh nadchnul srdce niektorých verných Slovákov (hŕ *szlovákok*) a časť ich dôchodku by venovali (na vydávanie kníh) ... i v tom by som rád bol na pomoci milým Slovákom (a kedves *szlovákoknak*) (Predslov knižky ... *Pisnye Pobo'ne*, 1824).

S. Liskay v tomto svojom konaní sa pridŕžoval slov Svätého Písma: Jel 14, 6: ... hogy hirdesse az evangéliomot minden nyelvenek (Zgwenj XIV. 6: I wi-děl fém ... angela letjýho ... magycýho Ewangelium wěčné, aby ge zwěšťował tēm, kteryž bydlj na zemi, a wffelikému národu y pokolenj y gazyku y lidu: Nowý Zákon ... 1786, Patzko, w Pressporku). Postoj Liskaya nebol výnimočný. V tom období viacerí maď. farári, kazatelia, učitelia, hovoriaci i východoslovensky, pracovali na povznesení vslk. ref. cirkvi.

Novšie prepracovaie Spevníka z r. 1752 bolo vytlačené v r. 1864 za redakcie Pála Császára [narodil sa v Sečovciach, kde bol aj farárom v r. 1847–1877]: „Gu Obecznej szluzsbe boszkej szporadane Pisnye Pobozsne. V S(áros) Potoku, Vitlatsil nakladom obecnim R. Forster, 1864.“ (KNyE 76).

Súpis ďalších kalv. vslk. knižiek, vydaných v Uhorsku, uverejnil Boris Bá-lent, por.: 1895. Katekismus ... Na *szlovenszky* prelozsil Sárkány Imre ... evang(eliczki) reform(ovani) duchovni ucsitely. V Budapešti; – 1901. Modlytby No [!] *szlovenszki* prelozsil Szakal István. V Nagy-Mihályu (Michalovce) [Szakal István, „v Lucskoch (okr. Michalovce) reformovani duchovni pasztir, szenioralni sudca“]; – 1902. „Modlyitby a najpotrebnejsi nabožni zنامoszcze“ a „Krátká historia kreszczanszkej czirkvi“. Szakal István, U Ungváre (Užhorod); – 1902.

⁹ Sámuel LISZKAY narodil sa v r. 1762 v obci Magyarizsép (Korabinsky: Žipov Uherfký und Slowenlký, Magyar- und Tóth-Ifép, fémpl.; 1948: Nižný Žipov), bol farárom v obciach: 1782–1799 Málca (Korab.: Macza, oder Malcza [Malčice], ein fchlow. Dorf im Sempl. Kom. l(inks) an der Ondawa ¾ M. von Terebefch [Trebšov]), 1799–1804 Palágy (Korabinsky: Palagy ein ungr. Dorf im Ungw(arer) Kom. 1 ½ M. von Kapofch [V. Kapušany]), 1804 Bező (Korabinsky: Bező, ein fchlow. Dorf im Ungw. Kom. im Kapofcher Bezirk, 1 M. von Palotz [Pavlovce]), 1806. Nagykapos (Korabinky: Kifch- und Nagy-Kapofch, zwey ungr. Ortschaften in Ungw. Kom.), 1810. Abara (Korabinsky: Abara, Oborin, ein ungar. reformirtes Dorf im Sempl. Kom. am Fluß Ondawa). Zomrel v r. 1831. Stále pôsobil v južnom Zemplíne i v Užskej župe (KNyE 75).

„Gu obecznej szluzsbe boskej ... Vitlacsil Székely a Illés u Ungváre. Nakladom Emila Nyitray New-York (to je vydanie Császárovho Spevníka); – 1903. „Knyizsocska pre družsbo(ch) ... Szpiszál Jenkószky Sándor, pávlószki [Pálóc, Pavlovce nad Uhom, okr. Veľké Kapušany, užská župa] ucsitely. U Unhváru; – 1914. Modlyijme se. Na *szlovenszki* prelozil Nyitray Lajos tusiczki [Korabinsky 786: Tufcha, oder Dufcha, Tuffice, ein rußnak(isches) Dorf im Sempliner Kom(i-tat) r(echts) an der Ondawa [Fluß] ¾ M(ille) von Galßétfch] ref(ormovani) duchovník. Ungvár; – 1915: Boh je ma jedinna ohrana... Nyitray L. ?. Ungvár; – 1919: *slovenszki* katekiz... Ná *szlovenszki* jázik prelozil Rácz József ... V Ungváre s. d. [farár vo Vyšných Revištiach].

V roku 1923 v Rimavskej Sobote bolo vytlačené nové vydanie spevníka: Gu obecznej szluzsbe szporadani SZLOVENSZKI SPEVNIK. Na Szlovenszko biva-juczej tejto sztráni Tiszy reformaczkej szuperintendencii umiestnánich zborom na pozsitok (upotrebenie) na základe doteraz byválneho a pozsitkoválneho v 1862 roku szkerz Tiszy tejto sztrán reformaczkej szuperintendencii v Sariskimpotoku vydaného szlovenszkeho spevníka vidala v Szlovenszko byvajucza tejto sztráni Tiszy ref. szuperintendencia: Rimavská Sobota, Gejza Klein. 1923. 1–302. [to je prepracované vydanie Császárovho Spevníka vo vslk. nárečí a maď. pravopisom]. Spevník je posledný plod vslk. kalv. literatúry (KNyE 76–77).

Autori príčiny pridržavania sa k maďarskému pravopisu odôvodňujú takto: „Predmluva ... Tento vybor, kteri medzsi dobu v tejto veci vybor poverila. Tento vybor, kteri medzsi dobu Rácz Józsefom v visnyih-reviscsogh bivajuczim ref. duchovním pasztírom doplnil se v roku 1923 dnja 2 márcu v Mihalyovciách pod predsedníctvom Hutka Józsefa zdrzanej shromadzenoszczi urczit [-l] v veczi vidánia a urczil nasledovne: Spevník z maďarským právopiszom da vitlácsicz nye lyen preto, bo doteraznejši szlovenszki spevníki z takim právopiszom buli vidáni, ale hlavne preto, bo számi lyudze to ták zsadályi, ponevács nasim ref. cirkvom csleni najvekša csiásztka tento právopis (ortográfiu) poznáva [to je spriažkový, zložkový pravopis so spojením písmen na označenie jednej hlásky]. Vybor za základ v 1864 roku pod redakcii Császár Pála vydáni exemplár vzál; ale z toho viaczej taki zsalmi vichábil, kteri v zboroch uzs dnyeska nye spivaju ... Chvál[e]bnim pisznyom riád premenil vybor tejto sztráni, zse nye Császár Pála spevníka, ale maďarskeho spevníka, ako velo lepsi riad prijál. Tim sztojáczim, a chváleb-nim pisnyom obrátenie na *szlovenszku* recs Hutka József, Szakal István a Rácz József vikonali. Za potrebnú vecz vidzel vybor [vzsacz] do spevníka mrtvelni pisnye aj modlidbi. Spevníka predmluvu Péter Mihály pizsal a na *szlovenszku* recs obrátil Huttka József, pod tlcaciären riadil (registroval) tezs Péter Mihály ako redaktor ... Seczovcze, 1923 rok den v 8mim márcu. PÉTER Mihály szecsov-szki ref. duchovní pasztir, szuperintendenczialni szudca, redaktor. HUTKA JÓZSEF bánovszki ref. duchovní pasztir, szuperintendenczialni szudca. SZAKAL ISTVÁN v Lucskoh ref. duchovní pasztir, szenioralni szudca ako viboru csleni“ (3–7).

József Hutka¹⁰ básnil, prekladal žalmy z maď. i z iných jazykov v cotáckom

¹⁰ József HUTKA (matkin otec, môj dedo; meno H. sa písalo i vo forme Hutyka) narodil sa

nárečí Bánoviec nad Ondavou, ale v jeho jazyku stretávame sa i s prvkami nižšieho jazyka.

Jazykový rozbor textov vslk. kalv. knížíek (1750, 1752, 1758 a 1813–1824) dosvedčil, že v nich sú zastúpené dve vrstvy: a) zjavy, znaky staršie, systémové, bezvýnimočného charakteru, predstavené vo všetkých prípadoch skúmaného zjavu, b) zjavy novšie, vystupujúce len v niektorých slovách.

a) zjavy systémové: *e, ě > i; ō > u; y > i; zánik kvantity; vokalizácia r, l; t', d' > c, dz; l, n > l', ñ; s, z > s', z'; ch sa zachováva;*

b) zjavy nesystémové: *ch > h*: vplyv severných vslk. nárečí a maď. jazyka; *-eho, -emu*: rozšírené v severnom Zemplíne a na Spiši, mimo toho v slk. spisovnom jazyku; – karpatoukrajinské: v slovách *kirvi/krivi* (vslk. *kreu*), *hordlo* (vslk. *hardlo*), *pamjatátz* (vslk. *-e-*); – poľské: v slovách *tsárt* (vslk. *-o-*), *szlónko* (vslk. *-u-*), *vilyk* (vslk. *-e-*); – české: *jazyk, svati* (vslk. *-e-*); – nedostatok zmien *t', d' > c, dz; s, z > s', z'; l, n > l', ñ; -ove* Npl: *stromove; -tzi* (inf. *-ti*); označenie kvantity; – vplyv slk. spisovného jazyka: diftongy (*chodjá praes pl 3; nyepriatzel*); označenie kvantity (to môže byť aj zbytok niekdajšej vslk. kvantity); slk. diakritický pravopis ešte neprenikol; – maď. prvky: vplyv maď. kvantity; v lexike maď. výpožičky; *kalky (obrázteni 'preložiť text')*.

Úhrnom možno konštatovať, že jazyk vslk. kalv. knížíek z r. 1750–1758 a 1813–1824 je *východoslovenský*, presnejšie, jeho nárečie *južnozemplínske*, reprezentované nárečím obcí Bánoviec nad Ondavou, Malčíc a Miglešova/Milhostova (KNyE 144–234, 237–241).

József Hutka, ktorý vslk. bánovské nárečie výborne ovládal, v svojich písomných textoch pokračoval na tej ceste, čo mu vyznačili staršie vslk. kalv. knížky: písal vo vslk. bánovskom nárečí, zachoval tradície vslk. kalv. knížíek, ale – v súlade s vývinom – už prevzal i niektoré prvky slk. spisovného jazyka.

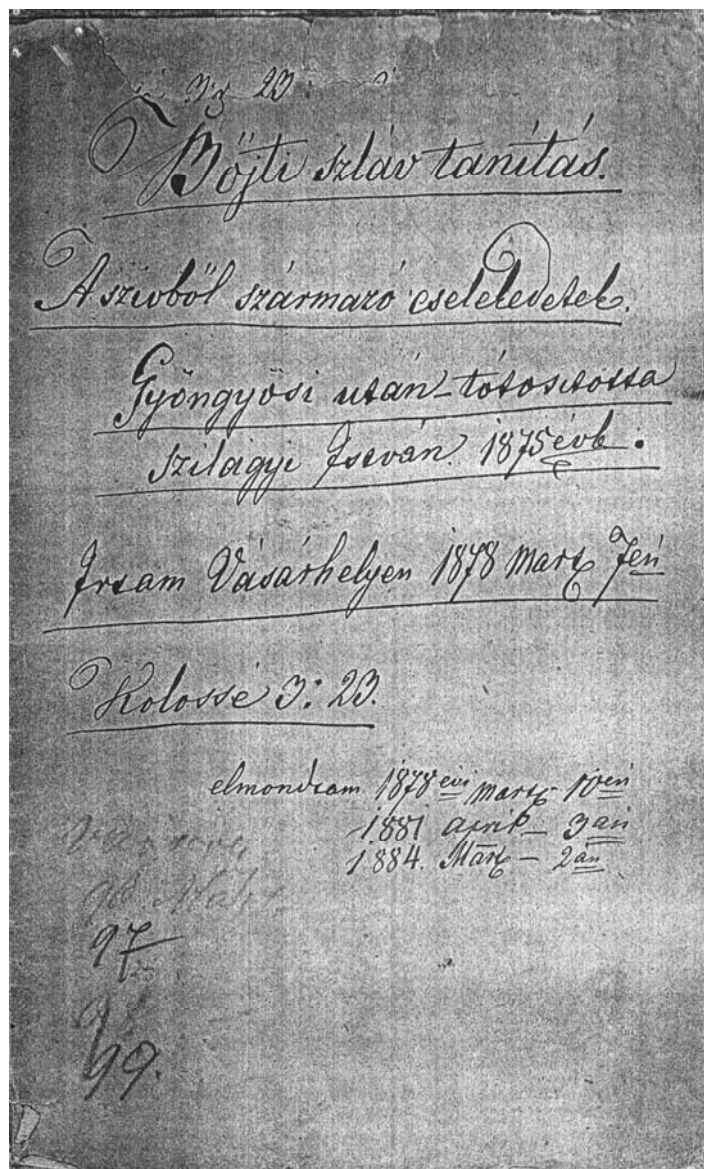
Jazyk „Predmuwy“ (Szlovenszki Spevnik. 1923), preklad maďarskej osnovy Mihályja Pétera, „na szlovenszku recs obratil Huttka József“, je smes rôznych jazykových vrstiev. Por.:

Prvky vslk. nárečia: *ě > i*: *pisnye 3×*, *spivaju 3×*; *ō > u*: *buli (vidáni)*; *l > l', n > ñ*: *Modlyitbi, lyen, zśádalyi, Pisnye, nye (lyen preto)*; *t > c, d > dz, dz > dź*: *vitlácsicz, shromadzenoszczi, lyudze (Npl), vidzel, medzsi 2×*; *-om (Dpl)*: *cirkvom, pizsnyom (slk. -ám)*; *-och (Lpl)*: v *visnyih-reviscsöh, v Lucskoch (slk. -ách)*; *-eho*: *byválneho, vydálneho, szlovenskeho*; lexika: *vichábil 'vynechal', velo 'mnoho'*.

v r. 1858 v obci Cselej [Korabinsky 91: Cŕchelej, Cŕchelowce, ein ŕchlow. Dorf im Sempl. Kom. ½ M. von Terebelfch W(est)], zomrel v r. 1926 v Bánovciach nad Ondavou; pochádza z malozemianskej rodiny [ako zemanía boli zaregistrovaní v r. 1636 a 1726 v abovskej župe v obci Biste/Byšta, okr. Trebišov; Korabinsky 57: *Biŕte*, ein ungr(isches) Dorf im Abaujwarer Kom(itat) im Fűŕér Bezirk], rodina žila aj v slk. prostredí a tak i J. Hutka i jeho deti si osvojili vslk. zemplínske nárečie Bánoviec nad Ondavou. Stredné vzdelanie si nadobudol na gymnáziu v Sárospataku a tamže absolvoval teologické štúdiá na Vysokej škole (Református Fűiskola, Kollégium, založ. v r. 1531 s katedrou teológie a od r. 1793 s právnickou katedrou/fakultou); mladý Hutka – podľa rodinnej tradície – bol veľmi usilovný, mnoho čítal a sa vzdelával, ale ako chudobný študent niekedy z Čeloviec pešky šiel do Sárospataku; oženil sa s Máriou Wächter(ovou) nemeckého pôvodu z Porýnska, narodilo sa im sedem detí; ďalšie údaje o jeho živote sa nám nezachovali.

Prvky slk spisovného jazyka: umiesztáních (vslk. -e-), upotrebenie (Asg, vslk. -nye), na zaklade (Lsg: -dze), doplnil (-pelnyil), v Mihalyovciách (-czoch), vidánia (Gsg: -nya), Spevník 6× (-ny-), hlavne (adv: -ny-), csiásztka (-a-), ale (-ly-), viacej (-e-), kteri (chto-), riád (NAsg), riadil (re/idzic), lepsi (ly-), tlacsiáren (drukareň/ňa), den (dzeny); – eho.

Česko-bratské prvky: Predmluva 2×, ponevács.

Prvá stránka rukopisných modlitieb

Boris Bálent (1945) v duchu jednotného celonárodného spisovného jazyka zaujal odmietavé stanovisko voči existencii lokálnych (krajových, oblastných, nárečových, konfesionálnych) literatúr a kritizoval jazyk „Predmluvy“ z r. 1923: Pre dnešného Slováka je to všetko podivné čítanie. Aký ohlas mal tento posledný cirkevno-úradný a štátnymi úradmi trpený pokus odnárodňovania pod zámienkou používania zemplínčiny ako živoriacej spisovnej reči, nespadá do rámca našej štúdie. Spomeniem len, že v tom čase boli už v prúde čerstvejšie očisťovacie snahy, aj keď nenašly dostatočné prozumenie ... Pomocou musela zas prispieť prebudená kalvínska emigrácia, aby sa urobila najnevyhnutnejšia náprava ... (18).

1.2. Rukopisná zbierka východoslovenských kalvínskych modlitieb (1875–1940)

Pre vslk. kalvínov bolo vytlačeno málo knížiek a preto vslk. kalv. farári si vypomáhali aj rukopisnými pomôckami. Taká je zbierka z r. 1875–1940 (okolo 150 strán), ktorú Péter Király malčický farár zdedil po svojom svokrovi, Józsefovi Hutkovi, bánovskom ref. farárovi. (Teraz uschované v knižnici Ráday Gyűjtemény Könyvtára, Budapest). Autori, prekladatelia modlitieb, kázní, rozjímaní sú kalv. farári maď. pôvodu, ktorí sa buďto narodili vo vslk. obciach a vslk. nárečie dobre ovládali, alebo boli prišielci, ktorí si postupne osvojili miestne nárečie. Ich úsilie smerovalo k tomu, aby svojim veriacim v ich rodnom nárečí vykonávali bohoslužbu. Na ukážku por.:

[Titulný list] „Bőjti szláv tanítás. A szivből származó cselekedetek. Gyöngyösi (János) után tótosította Szilágyi István 1875 évb(en).¹¹ Irtam Vásárhelyen 1878 martz. 7én. Kolossé 3: 23. Elmondtam 1878 évi martz. 10én, 1881 apr. 3án, 1884 martz. 2án“ [Od Jánosa Gyöngyösiho v r. 1875 do slovenčiny preložil István Szilágyi v Trhovišti]; [Hlavný text] „Vejmenu bozsím zhromazdzeni p(obožni) K(eresztzanye)! premislyovatz budzem pred vami, szti h szvati h szlovah, kteri szu pižzani u szvato h pavla apostola, gu Kolossenszkih pizanim lyisztze, 3ej Kapitulye, 23tim versu. Takto szlovo bozsi visluhajtze zvelyiku ponyizsenoszczu. (1), Poszvetz nasz oh Bozsenás! zduhom tvojim szvatim, zsebisme tebe szvati szivot zsilyi, a czeleszni zsadoftze zo zlima naklonosztzami u szebe zamordovalyi, fzkerze pomotzi duha tvojego – Amen.“ (13).

„Közönséges – vagy farsangban is mondható Szláv elmélet. Korunk némely hibáiról. Vitéz Mihály és János egyházi beszédeiből tótosította Szilágyi István bánóczi pap. Vásárhely 1879. martz. 21én. Magyar István. Alapige: Rom. 12: 2. [Kázeň Mihály a Jánosa Vitéza, poslovenčil István Szilágyi bánovský farár, odpísal István Magyar]. [Hlavný text] „alye idzem dalyej, medzi hiboh veka naseho rahujem to, zse lyudze szu u polgarszkim szivotze vissej redu slyebodni, a nyikomu se poddatz nyehtzeju. Kto po cslovetsenszki rozumi a szudzi, z radoszczu mozse z merkovatz, zse teraz i naj hudobnejši cslovek lyepsi se csuje u szvojej cslovetsenszkej hodnosztzi jak davno ...“ (6–7).

¹¹ János GYÖNGYÖSI (1741, Kraszna – 1818, Újtorda) ref. farár; – István SZILÁGYI (1819, Nagykálló – 1897, Máramarosziget) ref. farár; por. ZOVÁNYI Jenő, Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 3. Szerk. Ladányi Sándor. Budapest 1977.

[Titulný list] „Bőjti szláv elmélkedés. Vásárhely 1885. Juli 25. Csúritól. Magyar Istváné [Pôstne premýšľania od Csúriho (poslovenčil) István Magyar, Trhovište]. [Hlavný text] „Text: Máté 4: 2. A gdizs poszczil bul Jezsis 40 dnyi a noczi, potom zlatsnyel. (1) ... Ked Mózsés pod tima 40 dnyoma, pod ktorima na hure zosztaval – nautseni jeszt – na vsitzku szpravodlyivosztz nabozsensztva zsidovszkeho, tim barzsej premozseeni mo-zseme ztoho, zse Jezsis medzi tim za 40 dnyi tirvajutzim premislyovanyom, taki nye-beszki svetlo prijal od ottza nyebeszkeho, szkerz htori czalkom zpoznal, a i nam vidal vulyu Ottza nyebeszkeho, i u najmensim dumatz szebe nyemozseme, zse szkerze nyoho vidati slyubi boszke, sitzki szu szpravodlyivi a dokonali.“ (5).

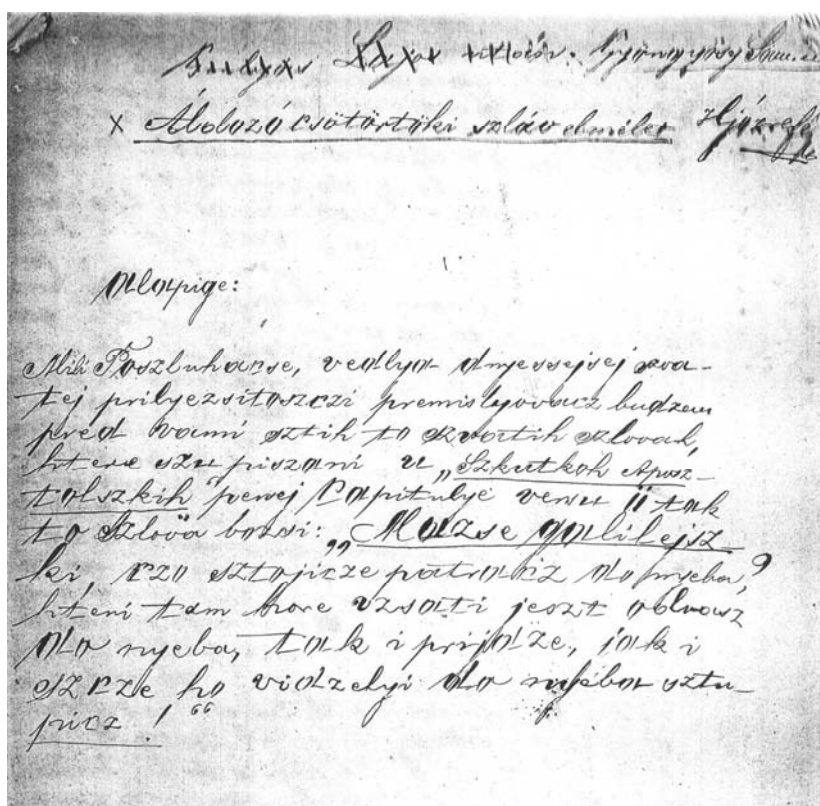
[Titulný list] „Novorocsni prozbi. Novorocsna kazeny. Apostol Pál után fordította Hutka József 1885 Decz. 31én (11) [Preložil József Hutka]. [Hlavný text] „Text u knyihi Zsalmovej u Zsalmu 88im ... tak to: Panye moj, mojeho vislyebodzenya Bozse, vzivam se gu tebe ... Prijmij moju prozbu. Kedz dakedik, tedik dnyeska doiszcza vrucznye se nam treba modlyic P(okorni) K(reszczanye)! ponyevacs na znova jedneho noveho roku persi dzeny sme docsekali. Potrebno se nam modlyicz, abi me buduczci csafz, a toho pripadnoszcze szpocsitnye a z ufnoszczu mohlyi csekacz. Jak jeden tajemnye szluhajuczci cslyovek sztoji pred nami buduczci csasz, u rukoh trimajuczci zsvota knyihi: ktera z vonka i dnuka zapiszana je, a zo sidzem z pecsaczami je szpecsetovana, a cslyovecsenszka rozumnoszcz nyehodna otvoricz totu knyihi a nye hodna do nyej popatrecz ... (1).

[Titulný list] „Szpravodlyivu praczu boszke pozsehnanye provadzi. Kazeny jarna. (1) ... Gulyás Benő [1857–1907, ref. farár; por. Zoványi] után fordította 1891 ápr. 11én Hutka József ref. lelkész“ (7). [Poslovenčil József Hutka ref. farár]. [Hlavný text] „Text szv. Pavla apostola gu Timoteovi pizsanej episztolye druhej ... Prisol jarni csasz P(o-bozsní) K(resztzanye)! prirodzenya obnovenya csasz to je! Vsiczko novi obraz oblyecse na szebe, po tvardih zsimusnih csaszoh! Dreva a kvitki pupcze puscsaju, trava zselyenu hlavicku vihpa pod csarne j zsemi. – Vsadzik pracza prebiva, dze lyen dajaka zsiva sztvara jeszt. Czolyem velyike a male jeszt nasim svecze, vsiczko usiluje se gu czilu szvojemu, od najveksej sztvori, as do najmenyejscho hrobaka.“ (1).

[Titulný list] „Urvacsorai Tót agedák. Fordította Hutka József ref. esperes, leírta Berecz Antal ref. s(egéd)lelkész, Bánóc 1909, 1910 (1, 27, 40) [Do slovenčiny preložil József Hutka, odpísal Antal Berecz ref. kaplán]. [Hlavný text] „Ja od pana smi vzsal, czo smi vam predlozil, zse pan Jezsis Kisztus u totu nocz, kteri zradzeni bul, uzsal hlyib, i hvalu zda val, ukral a to kazal: Vezscze a jeczczze to jeszt czelo mojo, kteri se prevaz potre, to csinycze na moj pamjatok. Podobnye uzsal i kalyuh po vecser, tak rekucz: Ten to kalyuh jeszt nova szmluva, szkerze mojej kervi, to csinycze, kelyoraz kolyvek pijecze na moj pamjatok. Bo kelyoraz kolyvek jicze hlyib, a pijecze kalyuh, smercz pana zvesztujcze, doklya nye pridze.“ (5).

[Titulný list] „Imádság hadra kelt katonáinkért“ [Modlidba za tých, ktorí šli na vojnu; do slovenčiny preložil Tamás Kiss malčický farár v r. 1914–1915]. [Hlavný text] „Avdze oprid tebe idzeme a uklanyeno pred tvojim trónom modlyijme se gu tebe (1) ... Ber pod tvoju ohranu dobri uherszki lyud tvoj, zsebi me z milu radoszczu mohlyi spivacz pod nasimi hurami a na nasih dolyinoh ... Pod zasztavami oczelyuj za moczni nasim vojakom serczo a jih ramenom mocz ne dozvolý pomenysech jejih velykih bojovanyoh. Paripom praszkanýe, dzelom hucsénye, zbrojom cserkánye, sablyom csengánye, u hucsacáj lyarme hrimotni kricsénye ... nas panye, nas Bozse! zse nye zohabis tvojih szinoh“ (2–3).

[Titulný list] „Urvacsora osztás előtt“ [Modlitba pred prijímaním Večere Pána; odpísal Péter Király¹², ref. farár, Málcza/Malčice, 1917]. [Hlavný text] „Bohabojni Kreszczánye! Jedna zamracsena zsimusna nocz, kedi sviczáczí hvizdi nye vidzime, a vitor moczo duje – sztrachom napolnyi naso serczo! ... Mili praczelye mojo! Natim to szlávnm svjatku, czo na pamjátok narodenya Krisztovo svecime – meszto anhela bozsiho – já zvesztujem Vám ten chir! kteremu kásdi se radovacz budze: kedz mojo szlovo potrima! Bo mojo zvesztoványe: hudobnomu – cársztvo, bohátomu – drahi pokládi, radujuczomu – posveczenye, pohorsemu – poczesenye ... Alye pitam Vász! mojo mili pokrevni, kedz tu pridzecz – nye prinyesce tu gu krisztovej kolyiszce: zlato, stribro, ... alye prinyesce csisztu dusu ... (1–2).

Modlitba s autogramom „H(utka) józsefé“

¹² Péter KIRÁLY (1887, Karcag, Nagy-Kunság [Veľko-Kumanská oblasť, Maďarsko] – 1991, Erdőbénye [Maďarsko]); pochádza zo zámožnej gazdovskej kalv. rodiny; študoval na gymnáziu v Karcagu a Szatmárnémeti (1898–1906), teologické štúdie absolvoval v Debrecíne (1906–1910), diplomy farárskej spôsobilosti a vzdelanosti obdržal v Debrecíne (1912, 1914); duchovná činnosť: diplomovaný kaplán v obciach Berente, Edelény, Dédes, Aggtelek (1912–1916), diplomovaný farár v Malčiciach (1916–1946) a v Gerčeli/Hrčeli (1946–1963), presťahoval sa do Maďarska (1964); vslk. nárečie si osvojil v Bánovciach nad Ondavou a v Malčiciach, postupne se oboznámil i so spisovnou slovenčinou.

mozseme dzeokovácz násim milim pokoj ... (2) Oh Pánye! Bozse! gu tebe sme dzvihályi náso ruki, a násu dusu. Oh! pitáme cze, opámetájse o tvojej miloszerdnoszczi a dobrotlyivoszczi, kteri szu od pervu pocsátku válusni, viszlis a potrimály [!] nász, pre Pána Jezisa Kriszta, Ámen. (4)

[Titulný list] „(Imádságok) Adventi egyházi beszéd után. 2. Hetesy-Hutka János. Leirta: Király Péter málczai ref. lelkipásztor. Malčice, 1928. XI/6“ [Adventné modlidby. Preložili do slovenčiny János Hetesy-Hutka¹³, Bánovce. Odpísal: Péter Király, ref. farár, Malčice, 1928]. [Hlavný text] „Večni Bože! teraz vidzime len spravodľive, že tvoj šľub se nezmeni, a splniš to, kedz pridze čas splnenia, kedz dobre to uzná tvoja mudrosť! Ani še neprocivime vecej, kedz naše žiadosti a naša vul'a še nievipulna tedý, kedý mi to chcel'i, bo mi vidzime, že ti splniš kedi za dobre uznáš ... kedz pridze čas splnenia! Ježus Spasiteľ! kto gu našej ľubosci ši cerpel (potupu) mučene a šmerc na križu, zoz visokoho neba ohľednej še nanás, kedý se richtujeme na pamjatok tvojeho narodenia! Pozbúdzuj ... žebišme vše chodzil'i po tvojej cesce a ce ľubil'i až do našej smerci“ (5–6).

Na základe uvedeného materiálu možno dospieť k takému záveru:

Maďarský zložkový pravopis východoslovenskej kalvínskej písomnosti sa udržal do konca prvého štvrtroka 20. storočia (okolo 1925). Autori, prekladatelia žaltáru „Szlovenszki Spevnik“ (Rim. Sobota, 1923) užívanie maďarského pravopisu odôvodňovali tým, že doterajšie slovenské spevníky takým pravopisom boli vydané, ale hlavne tým, že sami veriaci si to žiadali, lebo najväčšia časť členov ref. cirkvi tento pravopis pozná (6). Zmena nastala po vzniku Československej republiky (28. okt. 1918), kedy kultúrna západná slovenčina, trnavská bernolákovčina (od 80. rokov 18. stor.) a kultúrna stredná slovenčina, štúrovčina (od r. 1846) postupne prenikali aj do písomnosti východoslovenských kalvínov a napomohli rozšíreniu diakritického, rozlišovacieho znamienka používajúceho pravopisu (č, ň, š, ž, d', t', l'; á, é, í, ý, ú; ô). Svedectvom tejto zmeny je citovaná adventná modlitba z r. 1928.

Jazyk rukopisných modlitieb zachováva južnozemplínske nárečové znaky, pozri József Hutka modlidby z r. 1885 a 1891:

d + e, i > dz: dzeny, dze (kde), sidzem, vsadzík, vislyeboszenye, priroddenya (Gsg), provadzi (praes sg 3.);
t + e, i > cz (= c): rozumnoszcz, modlicz (inf.), otvoricz, popatricz, csekacz;
l + e, i > ly (= ľ): lyem, csolyem, vislyebodzene, velyike, modlyic (inf.), docsekalýi (part. perf.), mohlyi;
n + e, i > ny (= ň): Panye (Vsg), pozsehnanye, vrucznye (adv.), u knyihy, knyihu (Asg);
s + e, i > s (= š): vzivam se (< se), modlycz se, usiluje se, sidzem, vislyebodzenya (Gsg), dnyeska (< дньсь), sme (< jesmь) docsekalýi, na/v svecze, puscsaju (praes pl 3.);
z + e, i > zs (= ž): zselyenu (Asg), pod ... zsemi, zsimusnih;
r sa vokalizuje: persi (< рьрв-), po twardih (< тьрд-), pod csamej (< чьrn-);
ō > u: 1885: poszczil bul (< byti), na hure (< gora), vidal vulyu (< volja);
ale: > o: Panye moj (Vsg; západoslovenský knižný prvok);
-oh: u rukoh (Lpl);
-eho, -oho: jedneho, noveho, gu szvojemu, toho, do najmenysoho;

¹³ Syn Józsefa Hutku.

byti 1885: sme docsekali, abi me (< jesme) mohlyi csekasz; 1909, 1910: smi vzsal, czo smi (< jesmъ) vam predlozil; – typické tvary bánovského nárečia (KNyE 121);
-ol (part. perf.): prisol.

Adventná modlitba z r. 1928 je písaná tiež vslk. nárečím, por.:

d + e, i > dz: vidzime, pridze, kedz;

t + e, i > c: ce (< tę, Asg), cerpel. po ... cesce, smerci (Gsg), mudrosc, ľubosci;

l + e, i > ľ: spravodľive, chceli, chodzil'i, ľubil'i;

s > š: ohľadnij še (< se), se richtujeme, šmerc, do ... smerci, žebišme chodzil'i, ši cerpel;

r sa vokalizuje: ši cerpel (< тѣр-), šmerc, do ... smerci (< смѣрт-);

ľ sa vokalizuje: nievipulna (< пылн-); ale: splniš, čas splnenia;

y > i: Večni, mi, ti, visokeho.

Tu sa však objavujú aj tvary spisovného jazyka, dôsledkom čoho vznikajú aj miešané tvary vslk.–spisovné. Por.: *splniš, splnenia* (Gsg), *še nievipulna, nardenia* (Gsg), *žiadosci* (Npl).

Budúcnosť východoslovenskej kalvínskej literatúry

Vslk. kalv. duchovní pri svojej pastorizačnej práci sa opierali o slová Biblie: Rím XIV. 11: *každý gazpř mžnávati bude Boha*; Zjav XIV. 6: *aby ge zvěřtoval těm, kteří bydlj na zemi, a všelífěmu národu y pokolenj y gazpřu y lidu* (Bibl Svata. W Preľpůrku, 1786). Vslk. kalv. literatúra, písomnosť žiaľ nebola vedec-ky podložená, nemala vypracovaný pravopis, gramatiku a neopierala sa o širšiu spoločenskú bázu, ktorá by bola schopná predĺžiť jej jestvovanie, resp. jej vyvrcholenie v celokrajský vslk. spisovný jazyk. Popritom nemohla odporovať širen-niu štúrovskej spisovnej slovenčiny. Bytie vslk. kalv. literatúry bolo teda vnú-ternými i vonkajšími faktormi ovplyvnené a tak možnosti vývinu boli silne obmedzené.

Budúcnosť vslk. kalv. literatúry zaujímala už Josefa Dobrovského: Slovan-ka. Prag 1815. 186: považoval za potrebné, aby jazyk, kodifikovaný Bernolákom, ako aj iné, napr. *sotácka* písomnosť, boli povýšené na úroveň spisovného jazyka (KNyE 104); súčasne však upozorňuje na to, že začiatočná horlivosť ochladla a tak sotácka literatúra odumrela: „Der Eifer erkaltete bald und die sotakische Literatur ging zu Grabe“ (Slovanka II. Prag 21812, 1815, 1816) (KNyE 6). – Podobné stanovisko zaujal i Rudo Brtáň: táto literatúra už na samom počiatku stroskotala.¹⁴

Boris Bálent však naopak zastával názor, že to nebola krátkodychá litera-túra, lebo skoro 200 rokov (1750–1923) fungovala vo vslk. ref., kalv. cirkvách, v župách Zemplín, Už (Ung) a Abov (KNyE 73).

Osud vslk. kalv. literatúry ovplyvňovali aj zmeny, ktoré nastali v spisbe *vslk. kalv. vystáhovalvov v USA* (por. Bálent 18). Kým spočiatku knihy sa vydá- vali vo vslk. zemplínskom nárečí a maď. zložkovým pravopisom, pozdejšie prešli na štúrovský slk. spisovný jazyk s diakritickým pravopisom. Por.:

¹⁴ Rudo BRŤAŇ, Z minulosti slovenských kalvínov: Pred Tatrínom; Cirkevné listy 56 (1943) č. 16. 330; Slovenské kalvínske hlasy 15 (1944) č. 6–17 (KNyE 37, 73, 84).

a) zemplínske nárečie s maď. zložkovým pravopisom

1895, 1899: *Pisnye Pobožsne* (nové vydanie spevníka z r. 1752, 1864, red. Pavol Ďurovčík), USA; – 1900: *Kraticske ucsenye, Kraticske uvedzenye* (nové vydanie knížiek z r. 1813, red. Pavol Ďurovčík), USA; – 1915. (nové vydanie Császárovho *Pisnye Pobožsne* z r. 1864, vyd. J. Šimko ref. farár v Jersey City, rodom z Užhorodu (KNyE 76–77);

b) štúrovský spisovný jazyk s diakritickým pravopisom

1918. Slovenský kalvínsky spevník. Nábožné piesne sostavené zo žalmov a piesní duchovných. Red. Rev. Wm. Regnemer, Rev. L. Nánáši, Pavol Ďurovčík (vyd. Slovenská Kalvínska Presbyteriánska Jednota v SŠA, tlač P. Jamriška, Grant St. Pittsburgh, Pa.) (Báľent 17). [Rev. = Reverendus, ctichodný]

Zmeny nastali i doma, na Slovensku. Prvá v spisovnej slovenčine úradnou kalv. vrchnosťou vydaná kniha je: 1923–1924. *Dej spasenia*, I. Čas očakávania je: Doba starého zákona; II. Čas splnenia je: Doba nového zákona. Pre kalv. ľudové školy písal: Štefan Czínke-Pálóczy, kalv. biskup. Dľa maď. textu preložil na jazyk *slovenský* Pavel Petróczy, učiteľ v Trhovišti. Preklad na slovenský jazyk prezreli: Štefan Szakal a Jozef Rácz, ref. farári. Kníhtlač. I. Lándai, Michalovce (Báľent 23); – 1923: *Naša viera a náš život*. Vierovyznávacie katechismus pre reformátskych kresťanov hotujúcich sa prvý raz k veľbnej svätej večeri Pána. Sost. Pálóczi Czínke István. Prel. na slov. jaz. Ján Szuthor. Preklad prez. Joz. Hutka a P. Szakall. Rimavská Sobota, tlač. Klein, 16 s. – Prečo sa vyskytlo naraz toľko dobrej vôle zaceliť starú ranu na spisovnej reči slovenského národa. To bolo už po začatí živelného nástupu k boju slovenského kalvinizmu na našom etnickom území ... (Báľent 18, 23–24).

Základný obrat v dejinách vslk. kalv. literatúry nastal v r. 1955, kedy *Synoda* Reformovanej kresťanskej cirkvi na slovensku ... dňa 10. novembra 1955 v Bratislave, v uznesení č. 32 nariadila, aby tento *spevník*¹⁵ [v spisovnej slovenčine] *bol povinne užívaný* v slovenských cirkevných sboroch a pri slovenských službách Božích (6).

Prvé vydanie „Hlaszu“ a „Soltárov“ (1752, Debrecín) slúžilo slk. ref. veriacim 72 rokov. Druhé vydanie zredigoval a v r. 1824 v Sárospataku vydal Samuel Liszkay, duchovný farár v Oboríne¹⁶ (Úvod 7).

Keďže v druhej polovici 19. storočia bolo toto vydanie celkom rozobrané ... poveril predtisský dištrikt v r. 1862 vtedajšieho sečovského farára Pavla Császára zredigovaním nového spevníka. Császár v r. 1963 prácu previedol a spevník v r. 1864 v Sárospataku vydal.¹⁷ (10)

¹⁵ Spevník pre slovenských reformovaných kresťanov. Vydala Synodná rada ref. cirkvi na Slovensku. Rimavská sobota. V Cirkevnom nakladateľstve v Bratislave, 1956. [P. K.]

¹⁶ Ku obetnej szluzsbe boszkej szporadane Pisnye Pobo'sne ... na Szlovenszki Jazyk prelozené ... V Sáros Potoku, Vitlatsil nakladem Obetznim Andreas Nádaskay. 1824. [P. K.]

¹⁷ Gu obecznej szluzsbe boszkej szporadane Pisnye Pobožsne. V S. Potoku. Vitlatsil nakladom obecnim R. Forster. 1864. [P. K.]

Na sklonu 19. storočia a na začiatku 20. storočia postavila sa aj naša cirkev do služieb vtedy módnej *maďarizácie*. Z toho dôvodu, hoci slovenský spevník veriaci veľmi potrebovali, nepostarala sa cirkev o jeho ďalšie vydanie. Náš slovenský veriaci ľud si ho však vydával v Spojených štátoch amerických. Tam vyšli nákladom Pavla Ďurovčíka, rodáka z Lúčok, prvého predsedu Slovenskej kalvínskej presbyteriálnej Jednoty (SKPJ) v USA, dve vydania v r. 1895 a 1899¹⁸ a nákladom Emila Nyitraya z Nového Yorku tiež dve vydania, vytlačené však v Užhorode,¹⁹ pretože podstatná časť nákladu bola určená pre „starý kraj“ (10).

Iniciátormi zavedenia slovenského spisovného jazyka a slovenského diakritického pravopisu do knížiek vslk. ref. cirkví, boli *americkí Slováci*. Por.: Zatiaľ čo v r. 1918 vydala SKPJ v USA nové vydanie spevníka v literárnej slovenčine,²⁰ vydal (10) v r. 1923 predtisský dištrikt našej cirkvi „Slovenszki Spevník“ ešte naposledy v zemplínskom nárečí s maďarským pravopisom. Toto vydanie zredigoval za predsedníctva Jozefa Hutku, farára v Bánovciach nad Ondavou, Michal Péter, farár v Sečovciach, neskoršie biskup našej cirkvi, a Štefan Szakal, farár v Lúčkach, za výdatnej pomoci Jozefa Rácza, farára vo Vyšných Revištiach, neskoršie prvého seniora užsko-laboreckého seniorátu (11).

V našom cirkevnom speve po stránke teologickej i jazykovej nastal najväčší obrat po r. 1929. V tom roku totiž vydala SKPJ v USA v Novom Yorku pod názvom „Piesne pobožné“ nový spevník, ktorý zredigovali František Uherka, Juraj Bardarik, Jozef Nádeníček, Ján Bayus a Michal Kasonyi. Tento spevník vyšiel v *spisovnej slovenčine* a každá pieseň má štvorhlasné noty. Obsahoval 77 najčastejšie spievaných žalmov; (...) bol obohatený mnohými ... piesňami, najmä z piesňového pokladu českého a anglosaského. Žalmy i obľúbené piesne z predošlých spevníkov boli „prepracované a literárnym plášťom priodeté“ (...) Spevník sa veľmi rýchle udomácnil vo všetkých slk. sboroch našej cirkvi nielen v USA, ale aj na Slovensku, najmä keď vslk. dištrikt mu dal aj cirkevno-vrchnostné schválenie.

V roku 1937 doplnil piesne pobožné prídavkom 59 piesní vtedajší bánovský farár, neskoršie duchovný predseda synody našej cirkvi Ján Tomasuľa²¹ s krúhom svojich spolupracovníkov.

¹⁸ Pisnye Pobožsne. Paul Csaszar, Paul Ďurovčík. USA, 1899. [P. K.]

¹⁹ Gu obecznej szluzsbe boszkej ... Vitlacsil Székely a Illés u Ungváre, 1902. Nakladom Emila Nyitraya, New-York (to je novšie vydanie Császárovho spevníka). [P. K.]

²⁰ Slovenský kalvínsky spevník. 1918. USA. Red. Regnemer, Nánáshy, Ďurovčík, vyd. Slovenská Kalvínska Presbyteriánska Jednota. [P. K.]

²¹ Ján TOMASUĽA sa narodil v r. 1892 v obci Laškovce, okr. Michalovce v ref. roľníckej rodine, v r. 1898–1905 chodil do kalvínskej ľudovej školy v Lúčkach, okr. Michalovce. V roku 1905 niekoľko týždňov strávil na gymnáziu v Sárospataku (Blatný Potok), potom onedlho odišiel s príbuznými do USA. Tu v ocelárni na ľavej ruke stratil zápästie. V r. 1910 sa stal členom Slovenskej kalvínskej presbyteriálnej jednoty v USA (prvý predseda bol Pavol Ďurovčík, rodák z Lúčok – P. K.). Úspešne absolvoval všetky typy amerických škôl, v r. 1917–1919 študoval na presbyteriálnej fakulte v Pittsburghu a na Columbia University. Rok 1919 je dňom jeho ordinácie do duchovnej služby. V r. 1921 na teologickej fakulte v Pittsburghu dosiahol hodnosť bakalára teológie a v r. 1923 na Filozofickej fakulte pittsburghskej univerzity hodnosť bakalára slobodného umenia,

2. Spisovná slovenčina u východoslovenských kalvínov

V roku 1938 uskutočnilo sa v Novom Yorku druhé vydanie „Piesní pobožných“ (v spisovnej slovenčine). Dve tretiny tohto nákladu dostal od SKPJ v USA Sväz slovenských kalvínov na Slovensku, ktorý ho tu dal zviazať už spolu s prídavkom, vytlačeným rok predtým v Košiciach.

V roku 1945 vyšlo nákladom Sväzu slovenských kalvínov na Slovensku beznotové vydanie „Piesní pobožných“ v redakcii seniora Jána Tomašuľu v Košiciach (13).

Toto vydanie sa však tiež čoskoro minulo. V r. 1951 už cirkev nemala na sklade ani jeden exemplár. (...) Synoda našej cirkvi na svojom zasadnutí, konanom v dňoch 3.–4. augusta 1951 v Bratislave, rozhodla, že sa má slovenský spevník znovu vydať. Zredigovaním nového vydania poverila synoda Andreja Maťašíka,²² vtedajšieho farára v Barci. Za pomoci viacerých spolupracovníkov,

spôsobilosť pre vyučovanie na stredných školách. (*Bakalár* – študent s prvým stupňom akademicko-hodnosti – P. K.); v r. 1917 preložil z angličtiny do (spisovnej) slovenčiny „Slovenský a anglický reformovaný Malý katachismus Kalvínskeho vierovyznania“ (Pittsburgh). V r. 1920–1923 pôsobil ako farár v slovenskom presbyteriánskom kalvínskom zbore v Pittsburghu. (*Presbyterianismus* – Kalvínovo učenie vyznávajúca cirkev za účasti presbyterov-laikov na správe cirkvi – P. K.). V Pittsburghu stal sa členom Slovenskej ligy (Založená 1907, podporovala vznik jednotného štátu Čechov a Slovákov – P. K.); v r. 1918 sa zúčastnil na manifestácii v Pittsburghu pri príležitosti podpísania Pittsburghskej dohody (Utvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov, slovenčina sa mala stať štátnym úradným jazykom v školách i vo verejnom živote – P. K.). Vedel slovensky, maďarsky, anglicky, nemecky a čiastočne i rusky; – v r. 1921 uzavrel manželstvo v Pittsburghu s Jindřiškou Máriou Drobnou z Moravy; – v r. 1923 vrátil sa z USA do Československej republiky. Farár Štefan Szakál (Lúčky – P. K.) mu odporúčal, aby sa usadil na Východnom Slovensku. O niekoľko dní bánovský ref. farár, Jozef Hutka mu píše, či by neprišiel k nemu za kaplána, čo v sept. 1923 prijal. Po smrti Jozefa Hutku (1926) v apr. 1927 bol zvolený za farára bánovského zboru. Teologické bohoslovecké štúdie Jána Tomašuľu boli nostrifikované v r. 1924 i 1925. – Napísal a v r. 1927 vydal knižku „Rozličné modlitby pre reformovaný ľud. Košice.“ Okolo r. 1928 napadla ho myšlienka zorganizovať „Zväz slovenských kalvínov na Slovensku“ a zriadiť „Slovenský seniorát“. V r. 1937 doplnil „Piesne pobožné“ prídavkom 59 piesní (v spisovnej slovenčine); v r. 1945 vyšlo beznotové vydanie „Piesní pobožných“ v redakcii seniora Jána Tomašuľu. Ako duchovný pôsobil v Bánovciach nad Ondavou (1923–1926, 1927–1945), v Tušiciach (1926), vo Zvolene (1945–1946), v Košiciach (1946–1953), kedy odišiel do dôchodku. Zomrel v r. 1961 v Hraniciach na Morave, pochovaný bol vo Zvolene. Zastával dôležité funkcie: bol generálny senior, duchovný predseda Organizačného výboru Reformovanej cirkvi na Slovensku, prvý senior Ondavsko-torýského seniorátu (por.: Th. Mgr. Erika DÉKÁNYOVÁ, *Môj zbor: ... Ján Tomašula: Reformovaný kalendár*, 2001. ročník. Košice 2001. 20–54; autorka ďakujem za príslenie tejto práce).

²² Andrej MAŤAŠÍK (*1918, Vysoká nad Uhom [Korabinsky 840: *Wyßoka: ein fchlow. Dorf im Ungw. Kom. l(iegt) am Ungfl(uß) von Palócz Nordost, von Ungwár Südwest; Fényes IV. 309: Viszoka, Ung v(árme)gye, magyar-orosz-tót f(alu) Palóczhoz keletre*], †1980, Bratislava); študoval v r. 1938–1939 na Husovej teologickej fakulte v Prahe, absolvoval na Slovenskej evanjelickej fakulte v Bratislave; v r. 1942–1944 kaplán, v r. 1944–1945 farár v Lúčkoch [Fényes III. 48: *Lucska: tót-orosz-magyar falu, Ungh vármegyében, Nagy-Mihályhoz keletre*] a v Barci [Fényes I. 91: *Bárcza (Felső), tót falu, Abauj vgyében, Kassához délre*], od r. 1954 v Bratislave; od r. 1949–1953 generálny tajomník Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, v r. 1953–1973 senior, od r. 1973 zástupca biskupa; v r. 1950–1980 šéfredaktor časopisu *Kalvínske hlasy a Kálvinista Szemle* (EncSlov 6: 738).

najmä bohoslovca Daniela Kotsárszkeho z Michaloviec, pripravil menovaný nové vydanie spevníka k tlači do apríla 1952.

Avšak synodná rada našej cirkvi sa medzitým rozhodla (...), aby nový spevník pre slovenských veriacich bol formálne i obsahovo prispôsobený novému spevníku maďarskému.

Bola preto vymenovaná redakčná komisia, ktorej predsedom sa stal b(rat) biskup Imrich Varga, farár v Rimavskej Sobote, referentom a redaktorom Andrej Maťašík, farár v Barci, neskoršie v Bratislave, a členmi prof. Komenského ev. bohosloveckej fakulty v Prahe, Th. Dr. Štefan Turnský a senior Ján Čontofalský, farár z Lastomíra. Táto komisia zhotovila tento nový spevník podľa smerníc synodnej rady a podľa želaní (13) slovenských duchovných, ktorí sa vo veci vyjadrili na spoločnej porade konanej v r. 1952 v Košiciach (14).

Cieľom redakčnej komisie bolo, aby (...) po jazykovej stránke vyhovel dnešnému stupňu vývoja slovenskej reči (...) Počas redakčných prác došlo k uzákoneniu nového slovenského pravopisu. Preto bolo treba všetky piesne znovu prepísať. Aj túto prácu sme previedli kolektívne (14–15).

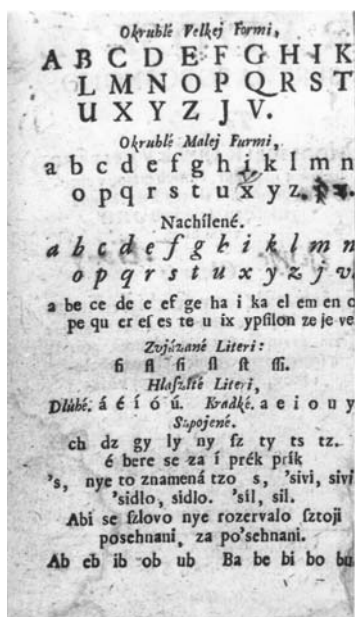
Zavádzajúc tento spevník do úradného užívania našej Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, prosíme Boha, (...) aby spev žalmov a chválospevov rozliehal sa radostne nielen v našich chrámoch, ale aj v našich reformovaných domácnostiach (15–16). – Funkcia spevníka teda je širšia, mimo chrámov má sa používať i v domácnostiach, kde sa hovorí vslk. nárečím (P. K.).

Na konci „Spevník“-a v kapitule V. sú umiestnené: Boží zákon (Desatero) (836), Suma zákona, Radosť veriaceho kresťana, Slová ustanovenia svätého krstu, Slová ustanovenia večere Pánovej [Pána/Pánova] (838), Apoštolské viero-vyznanie, Modlitba Pánova [Pána] (839), tiež v spisovnej slovenčine.

Na s. 92–94 nájdeme žalm 42., text ktorého z maďarčiny (Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik) preložil E(mil) B(oleslav) L(ukáč), pôvodne evanjelický farár, básnik, prekladateľ; upravil A(ndrej Maťaš)ik. Jazyk žalmu reprezentuje súčasný stav slovenskej literárnej písomnosti. Napr. sú v ňom slová, ktoré vyjadrujú abstraktné pojmy, por. *smäd, súženie, milosť, spása, hojnosť, nádej*. To sú slová, výrazy, ktoré vo vslk. zemplínskom nárečí neboli známe, súčasne však prispievajú k upevneniu vyššej úrovne vyjadrovania sa.

Zavedenie slovenského spisovného jazyka do cirkevného života vslk. kalvínov súčasne prispieva i k narušeniu jazykovej štruktúry vslk. nárečia. Por.: (vslk. – spis. jazyk): cekanie: *ceľe* – teľa, *ceňki* – tenký, *cicho* – ticho, *dzeci* – deti; dzekanie: *dzedo* – dedo, *dzeka* – vd’aka, *dzivi* – divý, *dziuka* – dievka; *mäkké*, palatálne *ś, ź*: *śivi* – sivý, *śito* – sito, *śnich* – sneh, *śmerc* – smrť, *žec* – zat’, *žel’eni* – zelený, *žima* – zima, *živa še mi* – zíva; vokalizácia *ɹ, ɻ*: *verba* – vrba, *cerpec* – trpieť, *kark* – krk, *tvardi* – tvrdý, *vel’k* – vlk, *vel’hotni* – vlhký, *pou’ni* – plný, *tlusti* – tlstý; nedostatok kvantity: *visoki* – vysoký, *-á, -é, trape’ne* – trápenie; *ō > u*: *stul* – stôl, *kuñ* – kôň, *muj* – môj; *-och* (Lpl vo funkcii Gpl): *chlopoch, ženoch, dzecoch* – chlapov, žien, detí; – *jesm’ > mi* (praes sg 1.): *bul mi, špival mi* – bol som, spieval som; – slovný fond: *kračun* – vianoce, *Viľ’ija* – Štedrý večer, *rusad’le* – Turíce, *gubaše* ‘človek v maškare na Vianoce’, *betlehemoš* ‘chodenie z bet-

lehemom na Vianoce'; *Rusnak* 'gréckokatolík', *pup* 'ref. farár', *pľeban* 'kato-lický farár', *koscel* – kostol (rkat. i ref.), *cerkou* – kostol (grkat.), *bužňa* 'modlitebnica izraelitov', *tureň/turňa* 'veža kostola', *oferovať* – obetovať (v kostole), *sumeňe* – svedomie, *kerscini* – krst, *chovaňe* – pohreb, *truna* – rakva, *vešele* – svadba, *mladi* – ženich, *mlada* – mladucha, *redovi* 'svadobný tanec', *u karičkej* 'tanec dievčat dokola na valaľe', *valal* – obec, dedina; *chiža* – dom; *prikľet* – predsieň, pitvor; *maštaleň* – stajňa, *kurňik* – kurínek, *dach* – strecha, *kapura* – brána, *šanc* – priekopa (pred domami), *chmara* – oblak, mrak; *fujavica* – metelica, *krupi* (*padaju*) – ľadovec, kamenec; atď.

Z hore uvedených jasne vysvitá, že proces formovania sa vslk. kalv. literatúry tesne súvisí s kultúrno-historickými udalosťami Slovákov, žijúcich v župách Zemplín, Abov, Už. Za 175 rokov slovenskí kalvíni, respektíve ich predstavitelia nevypracovali pravidlá už používaného pravopisu (v *Radosztz*-i v r. 1758 uverejnená kratučká osnova abecedy je len pomôcka k tomu, že litery ako sa majú vyslovovať), podobne nezostavili gramatiku a slovník vslk. nárečia. Táto okolnosť nevyhnutne súvila prijatie a prechod na jestvujúci a uzákonený slk. nadnárečový spisovný jazyk.

Odstúpenie od maď. pravopisu bol postup samozrejmy, keďže v slovenských školách po r. 1918 maď. pravopis už nevyučovali a preto maď. pravopisom vydávané vslk. kalv. knižky už nevedeli čítať.

Zavedenie spisovnej slovenčiny vo funkcii cirkevného jazyka vslk. kalvínov však *nadhodilo i jazykovednú otázku*: či vslk. kalvíni v dostatočnej miere budú rozumieť modlitbám, kázniam a spevom predstaveným v jazyku pre nich len čiastočne zrozumiteľnom? A v akej miere sa budú vzájomne ovplyvňovať jazyk spisovný a vslk. nárečie? Z jednej strany možno predpokladať, že niekdajšia bohatá nárečová mnohofarebnosť v duchu jednotnej celonárodnej jazykovej koncepcie za pomoci telekomunikačných prostriedkov (školy, noviny, rádio, televízia, pracoviská atď.) sa časom a postupne premení v jednotný, jednotvárný jazykový útvar. Z druhej strany však i nárečie môže ovplyvňovať vývin spisovného jazyka, ale tá účinnosť bude len neznáma.

Tento proces u vslk. kalvínov môže sa objavovať v týchto obmenách:

vznikne dokonalý bilingvizmus, dvojjazyčnosť: rovnako dobré ovládanie spisovného jazyka i miestneho nárečia. Tento typ reprezentuje napr. Jozef Balog, narodený v r. 1923 v Malčiciach, kalvín, bol vojenský pisár v Michalovciach, v r. 1952 študoval na Poľnohospodárskej včelárskej majstrovskej škole v Liptovskom Hrádku, bol dopisovateľom novín; to jest: dobre si osvojil spisovný jazyk.

Súčasne však si zachoval a dôkladne ovládal i svoje rodné malčické nárečie. Svedectvom toho je jeho kniha: Jozef Balog, Jak še žilo u Maľčici. Michalovce 2003. 127 s.;

druhá očakávaná fáza môže byť: zosilnenie vplyvu spisovného jazyka vo vývine miestneho nárečia, prevládanie prvkov spisovného jazyka v miestnom nárečí;

a posledná fáza: postupný zánik miestneho nárečia; takýto osud zastihne lokálnu vslk. kalvínsku literatúru, ktorá odumrie, a na jej mieste sa rozvíja nová spisovná jednotná slovenská kalvínska literatúra.

3. Používanie maďarského pravopisu u Rumunov, Slovincov, Chorvátov a Slavoncov

Rumuni: Písali cyrilikou, latinskou abecedou a maďarským pravopisom (KirBENy). Petru Maior (1753–1827) v r. 1819–1821 v budínskej Univerzitnej tlačiarne bol revizorom rumunských kníh (KirBENy 486), o používaní maď. pravopisu sa takto vyjadril: „Praefatio ... Etenim, qui inter Hungaros concives vivunt, a pueritia Hungaricae orthographiae asueti, Hungaricam orthographiam adoptandam esse sanciant“ (1819. Orthographia Romana) ‘(Maď. pravopis z jednej strany používali rodení Maďari, z druhej strany tí, ktorí medzi Maďarmi žujú, od svojho detstva privykli na maď. pravopis a považovali ho za používateľný’. To sa vťahuje na Erdély/Ardeal/Siebenbürgen/Sedmohradsko.) Najstaršia knižka s prvkom maď. pravopisu (s = sz) pochádza z r. 1648. „Catechismus Atsaja ej Atsaja. Summa szau Meduha á uluitej si a kredinciej christianaskae kuprinsze en Entreberj si Respunsurj szkurtae; si ku adeveratury den skriptura sventae enterite. Feiervarat“ [Gyulafehérvár/Alba Iulia] (Siegescu 94–97; KirBENy 523); – ďalšie texty, knižky s maď. pravopisom: 1674: óda medika Páriz Pápai Ferencz-a: „Kent szeneteta, szerund la voj Rumanus Apollo / ... Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva / ... Domny bun, Mary Doctory, Dasz-kely ...“ (Siegescu 99–100; por.: sz, cs); – 1697: Preklad Dávidových žalmov od Viski János-a: „A lui Szvent David Kraj si Prorokul, o szutye si csincsdzecs dě Soltari kari au szkrisz ku menile lui Viski János en Boldogfalva 1697“ (Siegescu 103–104; Boldogfalva/Sîntămărie; por.: sz, s, ty, cs); – 1769: evanjelium Bíró Dávida: „Evangeliu la toate Dumnics si Szerbetorj peszte tot anul ... Szpre limbe Remlenászke’ ai telmecsiut, li drépt veszelia jēj fzuflécsászké ku Orthografie Ungurészke’ latipár au dat P. David Biro dela Szfént Petru den Rëndul Piarisztilor. La Kolócza, Ku tipárul Piarisztilor, la Anul 1759“ (KirBENy 523–524); – 1799: to isté vo vydaní budínskej Univerzitnej tlačiarne: „Evangeliile ... ku ortografie ungureászke’ la tiparju au dat Périntele David Biro dela Szfaentul Petru din csinul Piarisztilor ...“ (Siegescu 122); – 1816: Preklad básne „Béka-egérharcz“ Csokonai Vitéz Mihály-a (1773–1805): „Batrochomyomachia lui Homerus. Intorsze d intij in verszur unguresti ... si dupe jel in umuneste De Koncz Jósi“ (maď. grafémy sú: tz, sz, zs, dzs, ts, k, s; Siegescu 127–140); atď. – V tejto súťaži postupne zvíťazila latinská abeceda, kým cyrilika a maď. pravopis zanikli.

Slovinci: Časť Slovincov, žijúcich medzi riekami Mura a Raba (*Prekmurski i Porabski Slovenci*) do r. 1919 patrila k Uhorsku, v Maďarsku zostalo z nich sedem obcí (KirBeitr 125, KirBENy 215). Pre týchto Slovincov – v ich nárečí *Slovenci*, maď. *vend/vind*, Npl *vendek/vindek* – od r. 1715 sa vydávali knižky, najprv v Halle, potom v Uhorsku a Rakúsku. Do r. 1919 bolo vydaných okolo 150 knižiek (KirBeitr 135). Ich jazyk sa označuje ako „szlovenszki“ a „sztári szlovenszki jezik“, pravopis je maďarský. Por.: 1715: Mali Katechismus, touje tou krátkei návuk vőre kerščánfzke dávno nigda, po D. Luther Martonni z fźvėtoga piřzma vkűp zebráni ino za droune Deczė volo fźpiřzani, zdzi pak NA SZLOVENSZKI JEZIK prelořeni ... Stámpano vSaxonii vMefzti Halla Imenűvanom; – 1725: Abecedarium Szlowenszko, za drobno Detzo vőn fźpűscheno. s.l. Vleti M DCC XXV; – 1747: Rėd zvelicsánsztva ... Stámpano V-Halli Saxonfzko, vleti (v predslove: Lűblėnomi fźszlovenfzkom i Národi); – 1771: Nouvi Zakon ali Testamentom goszpoda nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics zGrčskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Kűzmicsi Surdánszkom. V Halli Saxonskoj; – s.l. s.a.: Sztároga, i Nouvoga Testamentoma Szvėte Histórie kratka summa. Na fźtari fźzlovenfzki Jezik obrnyena po Pořtűvanom Gofpoudi Kűzmics Miklősi, Szvėtoga Benedeka Fáre Dűhovniki, ino Okrogľine Szlovenfzke Vice-Őřpőřőře ... Sze najde V-Radogni; – 1780: Szvėti Evangyeliomi Pouleg Kalendárioma i Réda Rimfzkgoga ... na Sztári Szlovenszki jezik ... po ... Kűzmics Miklősi ... obrnyeni. V-Soproni; – 1780: Szlovenszki Silabikar, z-steroga sze decza steti more navcsiti, z-nikimi rejsnciczami navkűpe ... V-Soproni; – 1790: ABC kni'sicza na národni soul haszek. ABC könyvecske a' nemzeti iskoláknak hasznokra. ... V-Bűdini, Stampana z-kráľefzkimi visnye Soule piřzkmi; – 1845–1848: Zobriszani Szloven i Szlovenka med Műrov i Rábov. s.l. s.a. Nájde sze v-Kőrmendini; – 1858: Sztároga i Nouvoga Testamentoma Szvėte Histórie ... Z dopűscsenyom Kráľeszke Viszoke soule Stamparie. Natis V-Sztaromgradi. Najdesze v-Lendavi; – 1876: Prijátel. Znanoszt rezserjűvajőcse mėszezsne novine. Buda-Pest, Drűgo leto. Szobota. 1. Szvecsėn; – 1898: Mála biblia z-kejpami ali zgodba zvelicanya za málo decsiczo, za I–II razrėd normáľszke sőle pizsana po Gerely Jőzsefi sztolnoga glávnoga városa verevucsiteli. Z-dopűscsejnyom visesnye czerkvene oblásztih. Drűgi natiszk. Szombathely; – 1907: Szrcė Jezus. Molitvena i peszmena kniga za pobožsne krscseníke. III. Natísz. Stampana i vődána V-Szentgotthárdi; – 1913: to istė: IV. poprávlėni natísz; – 1910: Molitvena kniga. Popravlena sztara szlovenszka „Kniga Molitvena“. Tretji natisz. Na szvetlo dana in najde sze v Radgonji; – 1904–1919: Najszvetejsėga szrca Jezusovoga Veliki Kalendar za Lűdsztvo. Szombathely; – 1913–1919: Novine. Pobožen, drűzsbeni, pizsmeni liszt za Vogrszke Szlovence (tűždenník); – 1922/1943: Vend–magyar szótár. Vendinski–vogrszki (vogrszko–szlovėnszki, sztáro-szlovėnszki) rėcsnik. Irta, napiszao Fliszár János. Budapest (por. psl. *o* > slovin. *o* + *v*–: tur. *onogur* > psl. *ogŭrŭ*, *-inŭ* > slovin. *v-ogr*; KirBENy 216). – Prvky maď. pravopisu: *ő, ű; cz, tz = c; cs = ċ; ny = ñ; s, S = ř; sz, Sz, řz = s; ř, zs = ř.* – Bibliografíu zostavili János Melich, Ivan řkafar, Vilko Novak.²³ – Po r. 1945

²³ MELICH János, A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája: MKSz ÚF

„vendiska“ nárečová písomnosť s maďarským zložkovým pravopisom ustúpila do pozadia a jej miesto zaujala spisovná slovinčina s diakritickým pravopisom.

Chorváti: Chorvátsky jazyk má tri základné nárečové oblasti: čakavské, kajkavské a štokavské. Autori v knihách vydaných latinskou abecedou spočiatku opierali sa o pravopis italský a maďarský. V ďalšom pozornosť budeme venovať tlačiam, v ktorých sa vplyv maď. pravopisu prejavuje. Por.

Kajkavskí autori

1574: Decretvm koterogaie Verbewci Istvan²⁴ diachki popisal a poterdil-ghaie Laßlou koterie za Mathiaßsem Kral bil ... od (Ivanussa Pergossicha na Szloujenßki iezik obernien ... Stanpan v Nedelißchu Leto naßlegħa zuelichenia.²⁵ – Prvky maď. pravopisu: cz = c: otecz, czyrkue; ly = l: kralya, razdelyaua; sz = s: popisal, Szloujenßki, Szudcza; ff = š: od Ivanussa Pergossicha, naßlegħa, vekßse; kajkavizmy: ě = ie: potreбно, lieta, ghrieh, vrieme, riechi, dyel, ghryeh, myeßta (súčasne i menej ekavizmov); kaje (kaj je). – 1674: Pervi otcza nassegħa Adama greh i slosztno po-nyem vsze chloveczanszke natvre porvsenyē ... po Iuriv Habelichv. Stanpano vNemskom gradczv (Maretić: IHP 123–127): maď. zložkové litery: cz: fzuncze, mladicza; gy: hergyava. zafzagyen; ly: nevolya, lyudi; fz: fztuoril, pifzecz; ff: naßfu, fztraßne; – ě > e: greh, meßzecz, fzuēt (ie bez dokladu); – 1825: Kratka deszet zapovedih Bosjeh pripovedanya po Jakobu Lovrenchich na szvétlo dana. Knisicze I. Vu Varasdinu (Maretić: IHP 334–336): maď. zložkové písmená: cz: otecz, czirkvu; gy: rogyakov, naregyeni; ly: lyudi, zemelyzki; ny: blisnyega, konyi; sz: jeszem, szvetlo (ss – bez údajov); – ě > e: szvétlo, mezto (ie bez údajov).

Slavónski²⁶ autori

1750: Dussu csuvaiuche pohogjenje ... ù ieziku Illiricski ... prineßeno, i ù tri dila razdiljeno ... po O. Fra Ierolymu Lipovcsichu, Iz Poxege ... u Budimu

10 (1902) 426–449; *Onže*, Újabb adalékok a hazai vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiájához: MKSz ÚF 16 (1908) 231–245; *Fr. SIMONIĆ*, Slovenska bibliografija I (1550–1900). V Ljubljani 1903; *PÁVEL Ágoston*, A legújabb vend irodalom nyelve: Nyelvtudomány 6–7 (1918) 1–27, 102–; *Ivan ŠKAFAR*, Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. Ljubljana 1976; *Vilko NOVAK*, Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana 1976.

²⁴ Tripartitum opus juris consvetudinarii incltyi Regni Hungariae: per magistrum Stephanem de Werbewcz ... editum. Viennae, Anno 1517; maď. preklad: Magyar decretum kyt Weres Balas a deákbold, a Werbewczy Istvan Decretumaból magyarra fordított. Debreczen 1565; zdá sa, že Pergošić tento maď. preklad nepoužil.

²⁵ *T. MARETIĆ*, Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima. U Zagrebu, 1889. 29–32; – *Antun BARAC*, Jugoslavenska književnost. Zagreb 1954. 49–50: 4. Počeci hrvatske kajkavske književnosti ... narečje toga kraja (oko Zagreba i Varaždina), kajkavsko, prvi put ušlo u pisanu književnost ... Antun Vramec (1538–1587), te pravnik Ivan Pergošić (?–1592), prevodilac Verböczyjeva Tripartituma, na hrvatski; – *Mihovil KOMBOL*, Poviest hrvatske književnosti do preporoda. Zagreb 1945: Ivan Pergošić učitelj zagrebačke gradske škole, kasnije gradski i županski bilježnik u Varaždinu, gdje je počeo književno raditi; – Korabinsky 437: *Nedliçhtye*, *Nedelitz*, ein krot(isches) Dorf im Salader [Zala] Kom. an der Drau, ½ M. von Cíchákthurn [Csáktornya].

²⁶ *Slavonia*: územie medzi Drávou a Sávou; od r. 1751 župy Szerém/Srem/Srijem, Verőce/Virovitica a Pozsega/Požega patrili pod vrchnosť bána, ale považovali sa za župy Uhorska (MLex XV. 1884. 225–226).

(Maretić: IHP 205–210): to je prevod maď. knihy; prvky maď. pravopisu: *čf*, *cs* = *č*: uclīnio, vladaocse; *ff*, *fs* = *š*: šagrīlīti, poštovati; – *ě* = *i*: tri dila, fvitlofti; sfto (a nie: kaj); – 1800: Dilla svetih mucsenikah ... po Ivanu Marevichu Stolne Pecsuiske cerkve kanoniku ... iz Latinskoga jezika na Illiriski pineshena i u tri Dila Razdilita. U osiku (Maretić: IHP 306–310): prvky maď. pravopisu: *čf*, *cs* = *č*: uclīniti, vojnicskom; – *ě* = *i*: tri dila, rics. – Pravopis Maretićom predstavených 16-tich slavónskych autorov je miešaný, maď. prvkov je veľmi malo.

Chorvátske tlače budínskej Univerzitnej tlačiarne

1779: ABC knisicza za potrebnost národnih škòl. ABC oder Namenbüchlein, zum Gebrauche ... in dem Königreiche Croatien. Cum speciali Privileg. Gedruckt mit königl. Univeritätschriften: prvky maď. pravopisu: *fz*, *sz* = *s*: Mešecz, Szvetlozt, Denefz; *s* = *š*: škòl; *s* = *ž*: knisicza; *cz* = *c*: Mešecz, Otec; – Horvátzke ... réchi; *kaj*: Kaj radi; – *ě* > *e*: déti, réchi, sznég (KirBENy 161–162); – 1779, 1780: Napùchenye vu horvátzko pravopiszanye, Z-pravo-chtényem, y Gläfzo-merenyem, za pòtrebnost národnih škòl Vugerzkoga, y Horvátzkoga Orszàga. Anleitung zur croatischen ... Pritizkano vu Budimu, Z-Kraly. Mudrozakupchine Szlovami: prvky maď. pravopisu: *fz*, *sz* = *s*: vu ... pravopiszanye, Gläfzo-, Orszàga, fzlovke; *ff*, *s* = *š*: škòl, Pofzluffati, piffleju; *f* = *ž*: on me pomàfe; *ly* = *l*: Z-Kralyevzke, priemlyu (praes pl 3.); *ny* = *n* (nj): pravopiszanye, od Pravochténya; – *ě* = *e*: lép, fzvét, réchi; – *Horvát*: Horvátzkoga, Vu Horvátzkom jeziku, Horvatom (Dpl) (KirBENy 165–167); a ďalších 22 tiskov (KirBENy 612–613).

Základný obrat nastal v dejinách chorv. pravopisu vystúpením Ljudevita Gaja (1809–1872). Gaj spočiatku i sám písal maď. zložkovým pravopisom, por. 1826: Peszma od Zagorja (...Najsze chuje prevelika Po verhih, y dolicze ... Peszem u szerdza vernoga), 1827–1828: Poszlovice horvatszke. Ale v r. 1829 v Gradci (Graz) poznal český pravopis a pod vplyvom toho vypracoval nový chorvátsky diakritický pravopis: 1830: Kratka Osnova Horvatsko-Slavenskoga Pravopisaňa, poleg mudroľubneh, narodneh i prigospodarneh temel'ov i zrokov, od L<judevit> o<d> G<aj> ... Von L<judevit> v<on> G<aj> ... Vu Budimu, iz tiskarnice Kral'evskoga Vseučišča (KirBENy 202–205). Pravopisná reforma Lj. Gaja bola postupne prijatá a uzákonená. To znamenalo aj vypadnutie maď. prvkov z chorv. pravopisu.

Čakavskí autori

O tejto literatúre nás podrobne informuje monografia L. Hadrovicsa.²⁷ Por. 1609: Dvszevne peszne psalmi ter hvalevzdania diachke od bogaboiechih vchenih mvsī Vnimskom i nikoli Vugerfzkom laziku fšpraune, a fšada pak VHeruatczki iazik preobervnte po Gerguru Pythiræufu alit Heruatczki Mekinichiu Pri S. Kriři kol Soprona Plebanufu. Stampane pri Sz. Kriři po Imre Farkafu u letu Chriftuffeum: prvky maď. pravopisu: *sz*, *fz* = *s*; *f*, *ff* = *š*; *s*, *f* = *ž* (Hadrovics 23–

²⁷ László HADROVICS, Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert. Budapest(–Wien) 1974. (Burgenland = Gradišće, gradiščanski Hrvati.)

24, 495); – 1824: Kratak Pregléd sztaroga zakona aliti hasznoviti nauki zibrani ziz szvétoga pizma sztaroga testamentoma. I. Dél. Soproni. K. Kultsár; – 1829: Nova hizsa zlata ... va koi sze nahajaju zibrane juternye vecsernye malžne i drugi prilikah hafznovite molitve, kot i lytanie ter ... duhovje jacske z-trudom i potroskom Priszicskoga Farnika [Ficko/Fitzkó] na obcsinszki pobosnoszt van dane. Stampane Soproni kod K. Kulcsár. Leti: prvky maď. pravopisu: sz = s; s, S, /s = š; cz = č; zs, s = ž (Hadrovics 34); – 1864: Zsitak Szveczev po Mathiu Vogl nigda masniku z sz. reda tovarustva Jezusevoga, na sze szvetacsne i delatne dneve czeloga leta. Na hervaczku rics posztavan na duhovnu haszan, i batrenye pravoverni kerschenikov krez jednoga farnika jurszke biskupie z milosztivnim dopuschenyem jurszkoga biskupa. Pervi del. Pozsoni, z szlovami Aloiziusa Schreiber: prvky maď. pravopisu: cz = c; cs = č; sz = s; s = š; zs = ž (Hadrovics 39, 537–539); – 1897: Žitak svetih. Za hrvacko ljuctvo izdelal: Misijonar Ivan Čuković. Treti del (od prvoga septembra do konca leta). Prvo izdanje. Gradac. Naklada Jože Horvath-a u Menijovu (Hadrovics 39): toto vydanie je už modernizované, vynechali maď. zložkové litery a opatili diakritickými znamienkami.

Slovní fond tejto literatúry spracoval István Nyomárkay: Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenländkroatischen. Szombathely 1996.

O budúcnosti čakavskej lokálnej literatúry L. Hadrovics sa vyjadril takto: Die Jahrhundertwende ... Zur gleichen Zeit geht in Kroatien ein Prozeß der bewußten Sprachentwicklung vor sich ... Die burgenlänsischen Kroaten konnten mit dieser Entwicklung nicht Schritt halten, ihnen fehlte die gesellschaftliche Grundlage zu einer großzügigen Sprachentwicklung. Die anspruchsvolleren Schriften ... erschienen in ungarischer oder deutscher Sprache. Für die kroatische Sprache blieb das religiöse Leben das wichtigste Gebiet ... Um die Jahrhundertwende ... Mate Meršićs (1850–1928) Tätigkeit war für die Hebung des nationalen Selbstbewußtseins der burgenlänsischen Kroaten von Bedeutung ... Zu Beginn unseres [20.] Jahrhunderts verfügten die burgenländischen Kroaten über eine gut ausgebildete regionale Literatursprache. Doch in den letzten Jahrzehnten des vorigen [19.] Jahrhunderts begann das allmähliche Einsickern des modernen gemeinkroatischen Wortschatzes. Der erste, der sich um die Einführung der neuen Orthographie mit den diakritischen Zeichen bemühte, war der Pfarrer Lovre Karall. Sein „Sridnji katekizmuš“ (um 1870) brachte ihm Unannehmlichkeiten und Anfeindungen ein, aber zuletzt fand die neue Rechtschreibung doch allgemeine Anerkennung (40–41). – Tieto vývody L. Hadrovicsa môžu slúžiť ako paralely k dejinám vslk. kalv. literatúry.

4. Záver

Na základe vyššie predstaveného materiálu možno prispieť k takému úsudku:

Prvky maď. pravopisu v písomnosti a knihách susedných národov sa objavujú od 16.–18. storočia. Por.: 1574. u kajkavských Chorvátov; 1609. u čakavských Chorvátov v Burgenlande/Gradišči; 1648. u sedmohradských Rumunov; 1715. u prekmurských a porabských Slovincov; 1750. u slavónskych autorov;

autori susedných národov neprevzali celý maď. zložkový pravopisný systém, ale len niektoré pravopisné prvky; v tomto ohľade vslk. kalv. literatúra (1750–1923) je výnimkou, ktorej pravopis sa zakladá na štruktúre zložkového maď. pravopisu; tu treba pripomenúť, že vslk. kalv. písomnosť už pred r. 1750 jestvovala, to dosvedčuje aj to, že autor prvých kníh, Jessenius – rodom Čech, nezaviedol českobratský diakritický pravopis, ale – prevzal miestny maď. zložkový úzus udomácnelý u vslk. kalvínov;

k šíreniu maď. pravopisu mohli prispieť i nariadenia niektorých cirkevných i školských vrchností; Daniló Urosevics (*A magyarországi délszlávok története*. Budapest 1969. 114–115) pripomína, že v r. 1740 Maďari chceli dosiahnuť, aby Muraköz (Medjumurje) patrilo pod Vespřímsku diecézu, kým Chorváti súperili o to, aby bolo pripojené k Záhrebskej diecéze; v r. 1883 bolo nariadené, aby v chorv. školách Medjumurja sa vyučovalo doterajšie kajkavské nárečie oproti Gajom uzákonenému spisovnému jazyku;

Zánik lokálnych literatúr súvisel s tým, že miestna inteligencia nebola značná, nevedela zabezpečiť vývin lokálneho spisovného jazyka, ako aj s tým, že medzi tým vznikli nové celonárodné spisovné jazyky (u kajkavských Chorvátov po r. 1830, u Slovákov v r. 1843) a tieto vytisli staré miestne spisovné jazyky: u kajkavských Chorvátov po r. 1830, u čakavských Chorvátov okolo r. 1870, u Slovincov (Vendov) v Maďarsku po r. 1945, u východoslovenských kalvínov na Slovensku v r. 1955 (tento proces bol zložitejší, iniciátormi boli Slováci vystáhovalci v USA).

Skratky

- Bálent – Boris BÁLENT, Prvý pokus o spisovnú slovenčinu. Literatúra a bibliografia. Turč. Sv. Martin 1945.
- Fényes – Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülmenyesen leíratik, I–IV. Kiadta FÉNYES Elek. Pesten, 1851.
- KNyE – KIRÁLY P., A kelet-szláv nyelvjárás nyomtatott emlékei. Budapest 1953. 1–296. 20 tabliciek, 1 mapa.
- KirBeitr – KIRÁLY P., Beiträge zur slowenischen Mundart in Ungarn: Hungaro-Slavica 1978. Hrsg. von L. Hadrovics, A. Hollós. Budapest 1978. 125–140.
- KirBNyE – KIRÁLY P., A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai. Nyíregyháza 2003.
- Korabinsky – Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn in welchem die vorzüglichsten Oerter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lage befestimmt, und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgänge angenehm und nützlich sind, vorgestellt werden. Von Johann Matthias KORABINSKY. Preßburg 1786.
- Palkowitsch – Böhmisches-deutsches-lateinisches Wörterbuch : mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten, zunächst für Schulen durchaus neubearbeitet, auch mit einem vollständigen deutschen Wortregister versehen und auf eigene Kosten herausgegeben von Georg PALKOWITSCH. 2 Bde. Prag 1820–1821.
- Siegescu – SIEGESCU József, A román helyesírás története. Budapest 1905.
- Spevník – Spevník pre slovenských reformovaných kresťanov. Vydala Synodná rada ref. kresť. cirkvi na Slovensku. Rimavská Sobota. V Cirkevnom nakladateľstve v Bratislave, 1956.
- SSJ – Slovník slovenského jazyka. Ved. red. Š. Peciar. Bratislava, I. 1955–V. 1965; VI. Doplnky, dodatky. 1968.
- StSIH – Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae. Budapest 1 (1955)–.

čes. český
ev. evanjelický
grkat. gréckokatolícky
chorv. chorvátsky
kalv. kalvínsky
maď. maďarský

por. porovnaj
ref. reformovaný
slk. slovenský
vslk. východoslovenský
zeml. zemplínsky